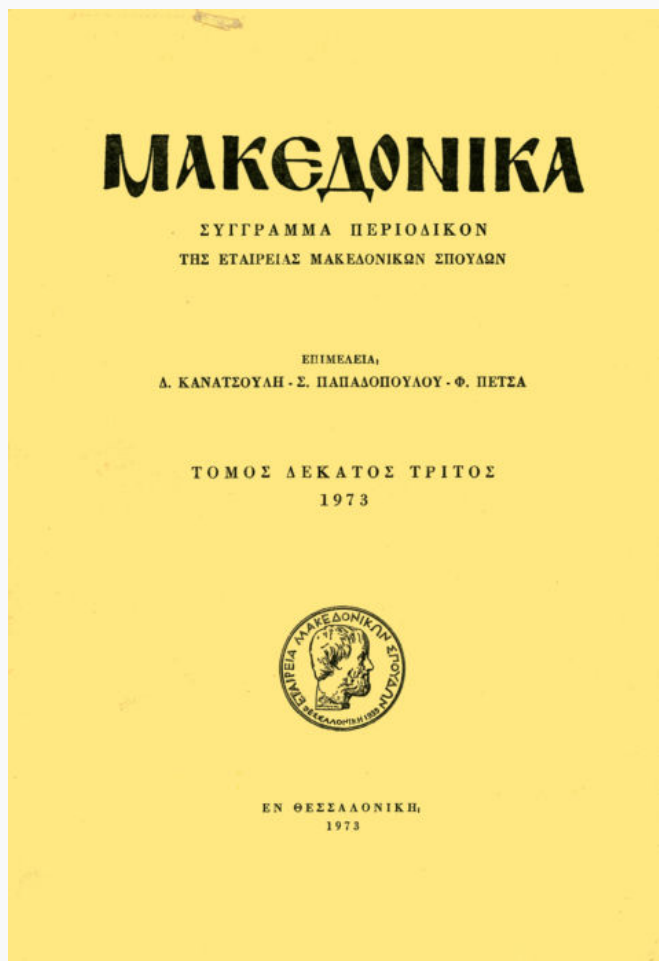

Μακεδονικά

Τόμ. 13, Αρ. 1 (1973)

Ένας απόστολος της Φιλικής Εταιρείας, ο Ιωάσαφ Βυζάντιος (1773-1845), και η προεπαναστατική του δράση

Αστέριος Α. Αρχοντίδης

doi: [10.12681/makedonika.901](https://doi.org/10.12681/makedonika.901)

Copyright © 2014, Αστέριος Α. Αρχοντίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αρχοντίδης Α. Α. (1973). Ένας απόστολος της Φιλικής Εταιρείας, ο Ιωάσαφ Βυζάντιος (1773-1845), και η προεπαναστατική του δράση. *Μακεδονικά*, 13(1), 187–216. <https://doi.org/10.12681/makedonika.901>

ΕΝΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ,
Ο ΙΩΑΣΑΦ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ (1773-1845),
ΚΑΙ Η ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΡΑΣΗ

1. Εἰσαγωγικά.

Οἱ ἱστορικὲς γνώσεις μας γύρω ἀπὸ τὴ δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν εἶναι γενικὰ περιορισμένες. Εἰδικότερα, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς προεπαναστατικὲς κινήσεις τῶν ἀποστόλων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Μακεδονία¹, εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν στοιχείων ἐκείνων πού θὰ ἔριχναν περισσότερο φῶς σὲ πολλὰ σκοτεινὰ ἀκόμη σημεῖα τῆς περιόδου αὐτῆς καὶ θὰ βοηθοῦσαν θετικὰ στὸ σχηματισμὸ μιᾶς σαφέστερης εἰκόνας τῶν ἐπαναστατικῶν ζυμώσεων στὸν μακεδονικὸ χῶρο.

Χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ προσφέρει ἕνα ἀνέκδοτο, ὅσο ξέρω, χειρόγραφο ὑπόμνημα τοῦ ἱερομονάχου ἱεροδιδασκάλου καὶ Φιλικοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου, πού ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο Φιλήμονος μὲ ἀριθμὸ κατατάξεως 8706.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τὸ ἐπισήμανε καὶ τὸ χρησιμοποίησε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Κανδηλῶρος στὴν ἐργασία του γιὰ τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία², χωρὶς ὥστόσο νὰ ἐκμεταλλεῖτὴ ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενό του³. Ἡ παράλειψη ὀφείλεται, νομίζω, στὸ ἄφθονο ἀρχεῖακὸ ὕλικό, πού εἶχε στὴ διάθεσή του ὁ συγγραφέας κατὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου του, καὶ στὸ ὅτι ἡ μορφή τῆς ἐργασίας του ἐκείνης δὲν ἐπέτρεπε ἢ καλύτερα δὲν ἐπέβαλλε ὡς ἀπαραίτητη τὴ λεπτομερὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ὧν τῶν χρησιμοποιηθέν-

1. Βλ. γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν φιλικῶν στὴ Μακεδονία στοὺς Α. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονίκη στὰ 1430, 1821 καὶ 1912-1918, Θεσσαλονίκη 1947, τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969 (βλ. καὶ τὴν ἐκδόσή της στὴν ἀγγλική: History of Macedonia 1354-1833, Thessaloniki 1973). Ι. Βασδραβέλλη, Ἡ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Θεσσαλονίκη 1946, τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796-1832, ἐκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1950. Γιὰ τὶς κινήσεις τῶν Φιλικῶν στὴν Μακεδονία κατὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἰπάρχου στὴν Θεσσαλονίκη βλ. στοὺς Στ. Παπαδοπούλου, Ὁ Φιλικὸς Δημήτριος Ἰπάρχος, «Ἑλληνικά», τ. 16 (1958-1959), σ. 149-165. Ι. Μαμαλάκη, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 406-549.

2. Τ. Κανδηλῶρου, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία 1814-1821, Ἀθήναι 1926, σ. 337, 408.

3. Ἀξιολογοῦνται οἱ πληροφορίες τῶν σελ. 4-5 τοῦ χειρογράφου, πού ἀναφέρονται στὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἰωάσαφ στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ Μακεδονία, ἐνὼ παραλείπονται οἱ σχετικὲς μὲ τὸ ταξίδι του στὴν Σερβία, Αὐστρία καὶ Ἰταλία (σ. 5-8).

των ἐγγράφων. Ἡ ἐλλιπὴς ὁμως ἀξιοποίηση τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ἡ ὄχι σωστὴ ἀξιολόγηση ὅλων τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλην εἶχαν ὡς συνέπεια νὰ μείνουν ἄγνωστὰ ἀρκετὰ ἀκόμη ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα τοῦ, ἐνῶ σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸν Κανδηλῶρο ἐσφαλμένα συμπεράσματα¹. Γι' αὐτὸ θεώρησα ὄχι μόνον χρήσιμη, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη τὴ δημοσίευση τοῦ χειρογράφου, τὴν ἀξιολόγηση καὶ τῶν ὑπολοίπων πληροφοριῶν τοῦ, καθὼς καὶ τὴν ἐπισήμανση τῶν ἐσφαλμένων συμπερασμάτων τοῦ Κανδηλῶρου.

Τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ 4 δίφυλλα χαρτιά διαστάσεων 0,25×0,38μ., γραμμένα καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ μεριεὶς μὲ καθαρὸ γραφικὸ χαρακτῆρα, συρραμμένα σὲ τετράδιο χωρὶς ἀρίθμηση φύλλων ἢ σελίδων. Στὸ ἀριστερὸ ἄνω μέρος τῆς πρώτης σελίδας τοῦ πρώτου ἀπὸ τὰ δίφυλλα εἶναι γραμμένο μὲ τὸ ἴδιο χέρι τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτη (Κύριε Φιλίμων), ἐνῶ ἀπέναντι στοῦ δεξιὸ μὲ ἄλλο χέρι —πιθανότατα τοῦ Φιλίμονος— ἡ ἐνδειξη ὅτι πρόκειται γιὰ βιογραφία τοῦ Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ἀπὸ τὸν τρόπο ποῦ εἶναι συνταγμένο τὸ ὑπόμνημα καταλαβαίνει κανεὶς εὐκόλα ὅτι αὐτὸ γράφτηκε καὶ στάλθηκε στοῦ συγγραφέα τοῦ «Δοκίμιου ἱστορικοῦ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας», γιὰ νὰ τὸ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ τελευταῖος κατὰ τὴ συγγραφή τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ποῦ θὰ ἀκολουθοῦσε². Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ μόνο θετικὸ στοιχεῖο ποῦ ἔχουμε γιὰ

1. Παραθέτουμε κατωτέρω τὰ πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὰ ἐσφαλμένα συμπεράσματα: α) Δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο ἂν ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς περιόδου τοῦ στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα προέβαινε καὶ σὲ μυήσεις. Ὁ Κανδηλῶρος γράφει (ἐ.ἀ., σ. 337) ὅτι ὁ Βυζάντιος «περιῆλθε... κατηχῶν ἐντέχνως», ἐνῶ σὲ ἄλλο μέρος (ἐ.ἀ., σ. 265) τονίζει «ὅτι εἰδικοί καὶ συστηματικοὶ ἀπόστολοι δὲν διέτρεξαν κατὰ τὸ 1819 τὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ πασᾶ». β) Ὁ Ἰωάσαφ ἀπὸ ἐσφαλμένη ἐκτίμηση χαρακτηρίζει τὸν μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο «πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους» (χφ. σ. 4). Τὴν πληροφορία τὴν χρησιμοποιεῖ, χωρὶς νὰ τὴν ἐλέγξῃ, ὁ Κανδηλῶρος καὶ διατυπώνει τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὸν Γρηγόριο, ἐσφαλμένα βέβαια, ὅπως αὐτὸ ἀποδεικνύεται πιὸ κάτω. γ) Ὁ Κανδηλῶρος, ἐκ παραδρομῆς προφανῶς, γράφει (ἐ.ἀ., σ. 408) ὅτι ἡ πρόσκληση τοῦ Ἰωάσαφ ἀπὸ τὴν Σκόπελο στὴν Θεσσαλονίκη ἔγινε ἀπὸ τὸν πρόκριτο Χριστόδουλο Μπαλάνο, ἐνῶ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο. Ἄν πράγματι ἡ πρόσκληση εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο, δὲν θὰ ἦταν δύσκολο νὰ διατυπώθῃ μὲ βεβαιότητα ἡ γνώμη ὅτι ὁ τελευταῖος δὲν εἶχε μνηθῇ ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1820, ὅπως γράφει ὁ Φιλίμων (Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Ἀθήναι 1859, σ. 403), ἀλλὰ ἐνωρίτερα. δ) Δὲν εἶναι ὀρθὸ τέλος τὸ συμπέρασμα τοῦ Κανδηλῶρου ὅτι ἡ ἀπόφασις γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἰπάτρου στὴν Νάουσα πάρθηκε στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὶς συσκέψεις τῶν Φιλικῶν καὶ τοῦ τελευταίου ἐκεῖ (ἐ.ἀ., σ. 408). Τότε ἀποφασίσθηκε νὰ ἀναχωρήσῃ ὁ Ἰωάσαφ γιὰ τὸ Βελιγράδι, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ὁ Εὐάγγελος Μεξικὸς γιὰ τὸ Ἁγιὸν Ὅρος. Τὸ ταξίδι τοῦ Ἰπάτρου στὴν Νάουσα ἦταν προγραμματισμένο ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν (βλ. καὶ Στ. Παπαδόπουλου, Ὁ Φιλικὸς Δημήτριος Ἰπάτρος, «Ἑλληνικά», τ. 16 (1958-1959), σ. 159, ὅπου 4).

2. Ὁ Φιλίμων θεωροῦσε πάντοτε «ἀτελὲς καὶ πολλαχὺ ἐσφαλμένον τὸ περὶ τῆς Φι-

τὸν καθορισμὸ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεώς του, μιὰ καὶ ἡ ἀπόλεια τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τελευταίου μέρους του (τὸ χφ εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβὸ) καθιστᾷ ἀναγκαία τὴν ἔρευνα γιὰ τὴ χρονολόγησή του. Ἐτσι τὸ διάστημα ποὺ μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ 1834 (ἔτος ἐκδόσεως τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας» τοῦ Φιλήμονος) ὡς τὸ 1845 (ἔτος θανάτου τοῦ Ἰωάσαφ) θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ χρονικὴ περίοδος μέσα στὴν ὁποία γράφτηκε τὸ ὑπόμνημα.

2. Βιογραφικὰ γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο.

Γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὴν εἰλικρίνεια τὸν πληροφοριῶν τοῦ ὑπομνήματος καὶ νὰ ἐκτιμήσουμε ἔτσι ὀρθᾷ καὶ τὴ σπουδαιότητά του, πρέπει νὰ σκιαγραφήσουμε τὴν προσωπικότητα τοῦ συντάκτη τοῦ ἱερομονάχου Ἰωάσαφ Βυζαντίου.

Ὁ Ἰωάσαφ Βυζάντιος ἡ Θεραπευανὸς γεννήθηκε στὸ προάστιο τῆς Κωνσταντινουπόλεως Θεραπειὰ τὸ 1773. Ἐπίσημη μαρτυρία γιὰ τὸ χρόνο τῆς γεννήσεώς του δὲν ὑπάρχει· ἀπὸ τὴν πληροφορία ὅμως ποὺ ὁ ἴδιος μᾶς δίνει, ὅτι στὰ 1789 ἦταν 16 ἐτῶν¹, συμπεραίνουμε ὅτι τὸ 1773 εἶναι τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωάσαφ ἀντίκρουσε τὸ πρῶτο φῶς². Ἄγνωστο μᾶς εἶναι καὶ τὸ βαπτιστικὸ του ὄνομα. Πιθανὸν φαίνεται ὅτι ὀνομαζόταν Ἰωάννης. Τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ τὸ ἔλαβε ἀργότερα, ὅταν «ἐκάρη» μοναχός. Ἐπίσης δὲν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο γιὰ τὸ πραγματικὸ του ἐπώνυμο. Τὸ ἐπίθετο Βυζάντιος τὸ χρησιμοποιοῦσε ὡς ἐπώνυμο ἀκολουθώντας τὴ συνήθεια τῶν λογίων νὰ ἀντικαθιστοῦν τὸ ἐπώνυμό τους μὲ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τους.

Πάντως εἶναι βέβαιο ὅτι τὰ οἰκονομικὰ τῆς οἰκογενείας του, ποὺ δὲν ἦταν ἀνθηρά, τὸν ἀνάγκασαν σὲ μικρὴ σχετικὰ ἡλικία νὰ ξεριτευτῇ ἀναζητώντας ἐργασία. Ἐτσι στὰ 1789, ἐνῶ ἀκόμη ἦταν 16 ἐτῶν, φεύγει ἀπὸ τὴ γενετήριά του καὶ περνώντας ἀπὸ τὴν Ὑδρα φθάνει στὴν Πελοπόννησο³. Ἐκεῖ παρουσιάζεται, ὅσοι ἀπὸ σύσταση, φαίνεται, τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Διονυ-

λικῆς Ἑταιρίας Δοκίμιον τοῦ 1834» (Δοκίμιον, τ. 1, σ. 10⁹) Γι' αὐτὸ ἀλλωστε ἐπισημαίνει ὡς ἀναγκαία τὴν παραχώρηση ἡ δημοσίευση ἀδημοσίεωτων ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴν Φ. Ε., τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιοῦνταν «ἐν ἄλλῃ τοῦλάχιστον ἀρμοδιωτέρᾳ ὥρῃ» (ἑ.ά., σ. 130).

1. Βλ. Ἰωάσαφ Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 1 (χφ) καὶ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον τῆς Κοινότητος Ὑδρας, τ. 16, Πειραιεὺς 1932, σ. 68.

2. Εἶναι λανθασμένη ἡ χρονολογικὴ ἐνδειξη (1783) τοῦ Κορομηλά σχετικὰ μὲ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰωάσαφ, γιατί δὲν ἦταν δυνατόν ὁ τελευταῖος νὰ εἶχε βγῇ σὲ ἀναζήτησι ἐργασίας σὲ ἡλικία 6 ἐτῶν. (Βλ. ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κ(ο ρ ο μ η λ ᾱ) γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπευανὸν τὴν Μεγ. Ἐλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία, ποὺ γράφτηκε μὲ βάση τὴν ἐκθεσὶ τοῦ Ἰωάσαφ, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεται λόγος σ' αὐτὸ γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ τελευταίου στὴν Θεσσαλονίκη).

3. Βλ. Βυζαντίου, ἑ.ά., σ. 1 καὶ Α. Λιγνοῦ, ἑ.ά., σ. 68.

σίου, πρωτοσύγκελλου τότε τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας¹, στὸν ἐπίσκοπο Ὡλένης Ἰωσήφ², ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ πείθεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἱερατικὸ στάδιο. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του —ἔμεινε 9 χρόνια— ὁ Ἰωάσαφ χειροτονήθηκε διαδοχικὰ ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος³.

Μετὰ τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), συγκεκριμένα κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 18ου αἰώνα, παρουσιάστηκε μιὰ ζωηρὴ εκπαιδευτικὴ κίνησις⁴, ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ σύσταση καὶ λειτουργία ἀξιόλογων σχολείων. Τέτοια σχολεῖα, στὰ ὁποῖα δίδασκαν ἱκανοὶ διδάσκαλοι, ἄρχισαν νὰ λειτουργοῦν στὴν Χίο, Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Κυδωνίες (Αἰβαλή), Θεραπειὰ καὶ ἄλλοι καὶ προσέλκυαν φιλομαθεῖς νέους ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἰωάσαφ «καταφλεγόμενος, ὅπως γράφει στὸ ὑπόμνημά του, ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος» καὶ πιθανὸν ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὶς φήμες τὶς σχετικὲς μὲ τὴν ἀποστολὴ σπουδαστῶν σὲ εὐρωπαϊκὰ πανεπιστήμια ἐγκαταλείπει τὴν Πελοπόννησο καὶ στὰ 1796 ἐπιστρέφει «δρομαίως» στὴ γενέτειρά του, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ μαθήματα στὴ σχολὴ τῆς⁵. Ἐκεῖ ὁμως στενοχώριες οἰκονομικὲς καὶ φροντίδες «ὕπανδρειων ἐν ἡλικίᾳ ἀδελφῶν» στέκονταν ἐμπόδιο στὴν ἐκπλήρωσι τῆς ἐπιθυμίας του καὶ τὸν ὑποχρεώνουν νὰ ἐργάζεται ὡς «ἐφημερευῶν» ἱεροδιάκονος.

Στὰ 1800, σὲ ἡλικία 27 ἐτῶν, πηγαίνει ὕστερ' ἀπὸ πρόσκλησι τοῦ ἐξαδέλφου του Διονυσίου, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξὺ ἔχει χειροτονηθῇ μητροπολίτης (Αὐγουστος 1798)⁶, στὴν Χίο. Ἐκεῖ παράλληλα μὲ τὰ καθήκοντα τοῦ ἱεροδιακόνου ποὺ ἐξασκεῖ παρακολουθεῖ καὶ μαθήματα στὴ φημισμένη σχολὴ

1. Βλ. Γ. Ζ. Ο λ ὶ τ α, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 3^ο, Ἀθῆναι 1928, σ. 46.

2. Κατὰ τὸν Β υ ζ ἄ ν τ ι ο (ἔ.ἀ., σ. 1) καὶ τὸν Γ. Π α π α ν δ ρ ε ο υ (Ἡ Ἠλεία διὰ μέσου τῶν αἰώνων, Ἀθῆναι 1924, σ. 183) ἐπίσκοπος Ὡλένης ἦταν ὁ Ἰωσήφ, ἐνῶ ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἠλείας Ἀντώνιο (Ἡ ἐπισκοπὴ Ἠλείας διὰ τῶν αἰώνων, «Θεολογία», τ. 6 (1928), σ. 168β-169β) ἀναφέρεται ὡς ἐπίσκοπος Ὡλένης κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἰάκωβος.

3. Β υ ζ ἄ ν τ ι ο υ, ἔ.ἀ., σ. 1.

4. Α. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 260.

5. Ἡ σχολὴ τῶν Θεραπειῶν κατὰ τὸν Τ ρ. Ε ὕ α γ γ ε λ ῖ δ η (Ἡ Παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, τ. 1, Ἀθῆναι 1936, σ. 33) συστήθηκε καὶ ἄρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ 1798, ἐνῶ κατὰ τὸν Π α ρ α ν ῖ κ α (Σχεδιάγραμμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (19^{ου}) ἑκατονταετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 32) τὸ 1802 ἢ 1804. Ὑπάρχουν ὥστόσο ἀποδείξεις γιὰ τὴ λειτουργία σχολείου στὰ Θεραπειὰ ἤδη ἀπὸ τὸ 1795 (G h. P i r n u i ß, Documents concernant les aides accordées par les pays Roumains aux écoles grecques de l'étranger, «Revue des études Sud-Est Européennes», τ. 7 (1969), σ. 652-653).

6. Βλ. Γ. Ζ. Ο λ ὶ τ α, Ἱστορία τῆς Χίου, τ. 3^ο, σ. 46-47. Κατὰ τὸν Ἀ μ α ν τ ο (Ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου, «Ἑλληνικά», τ. 4 (1931), σ. 61) ὁ Διονύσιος ἀνῆλθε στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Χίου τὸ 1799.

κοντά στον Άθανάσιο τον Πάριο¹, τον Ιωάννη Τσελεπή κ.ά. Στην Χίο ό Ιωάσαφ πρέπει νά διδάχτηκε γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, μαθηματικά και θεολογία². Η πληροφορία ότι στά 1805 άσχολήθηκε και μέ τό ιερό κήρυγμα³ μās οδηγεί στη σκέψη ότι ό Ιωάσαφ, μετά την άποφοίτησή του από τη σχολή (γύρω στά 1804), πρέπει νά είχε χειροτονηθή ιερέας, γιατί τό δικαίωμα νά κηρύττουν από τούς άμβωνες τών εκκλησιών του νησιού παραχωρούνταν, ύστερ' από σύμφωνη γνώμη τών Δημογερόντων και του μητροπολίτη, στους τρεις άξιοτερους κληρικούς⁴. Έξάλλου ή χειροτονία του άποτελει άπόδειξη του ήθους του, άφου ό χειροτονούμενος —κατά προτίμηση άπόφοιτος της σχολής— έπρεπε νά κοσμηται μέ χρηστά ήθη και καλή παιδεία⁵.

Θά πρέπει νά προσθέσουμε άκόμη ότι τόσο κατά τη διάρκεια τών σπουδών του όσο και άργότερα, όταν χειροτονήθηκε ιερέας, ό Ιωάσαφ άπολάμβανε μεγάλη εκτίμηση από μέρους του Παρίου. Γι' αυτό, όταν στά 1808 ό γνωστός δάσκαλος Άγάπιος Λεονάρδος ή Χατζηαγάπιος⁶ μέ έπιστολή του προς τον Πάριο, την όποία υπέγραφαν και πολλοί πρόκριτοι της Τριπολιτσάς και πού ήταν προφανώς άποτελεσμα της «ευνοϊκής» πολιτικής του Βελή, γιου του Άλη πασά, έναντι τών προκρίτων⁷, ζήτησε⁸ νά του συστήση

1. Βλ. βιογραφία του Άθανασίου Παρίου, γραμμένη από τόν Α. Μάμουκα, στού Κ. Σάθα, Νεοελληνική Φιλολογία, Άθήναι 1866, σ. 630-642. Βλ. επίσης Μ. Βασιλάκη, Άθανάσιος ό Πάριος και τό έργο του, Χίος 1958, καθώς και την έργασία του Δ. Οικονομίδου, Άθανάσιος ό Πάριος (1721-1813), Ε. Ε. Κυκλ. Μελ., τ. 1 (1961), σ. 347-422.

2. Για τά διδασκόμενα μαθήματα στη Σχολή της Χίου βλ. Θ. Βολίδου, Χιακά Χρονικά» τ. 1(1911), σ. 38 και Ζολώτα, έ.ά., τ. 3¹, σ. 531.

3. Βυζαντίου, Υπόμνημα, σ. 1.

4. Άλ. Βλαστού, Χιακά, ήτοι Ιστορία της νήσου Χίου, τ. 2, Έρμούπολις 1840, σ. 146. Πρβλ. και Α. Μάμουκα, Άδαμαντίου Κοραή τά μετά θάνατον εύρεθέντα συγγράμματα, τ. 1, Άθήναι 1881, σ. ροε'-ροζ'. Βλ. και Μ. Ι. Γ(εδέν), Ιστορία από Σκυβάλων, ΕΑ, τ. 39 (1916), σ. 91.

5. Βλαστού, έ.ά., σ. 146.

6. Για τόν Άγάπιο Λεονάρδο ή Χατζηαγάπιο βλ. Ε. Καστόρη, Περί της έν Δημητσάνη Έλληνικής Σχολής, Άθήναι 1847 και Τ. Γρισσοπούλου, Σχολή Δημητσάνης, Άθήναι 1962. Για την άποστολή του Άγάπιου στις έπαρχίες τών Π. Πατρών, Λακεδαιμονίας, Μονεμβασίας, Άμυκλών και Ωλένης μέ σκοπό νά διαφωτίση μέ τό κήρυγμά του τούς κατοίκους τών περιοχών αυτών σχετικά μέ τούς κινδύνους πού διέτρεχαν από τη μελέτη τών «μιασμένων» βιβλίων τών Γάλλων έγκυκλοπαιδιστών και τών φιλοσόφων του διαφωτισμού βλ. Μ. Γεδέν, Είκοσαετής πατριαρχική Ιστορία κατόπιν θυέλλης (1791-1811), «Θεολογία», τ. 5 (1927), σ. 291.

7. Για τη στάση του Βελή άπέναντι στούς προκρίτους βλ. Μ. Σακελλάριου, Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715-1821), Άθήναι 1939, σ. 247. Πρβλ. και Τ. Κανδελόρου, Ό Άρματολισμός της Πελοποννήσου, Άθήναι 1924, σ. 364.

8. Παρόμοια αίτηση για την άποστολή άποφοίτου της Σχολής της Χίου στην Ύδρα είχε σταλή και άλλοτε προς τόν Πάριο, βλ. Α. Λιγού, Άρχειον της Κοινότητος Ύδρας, τ. 2, Πειραιεύς 1921, σ. 31 και Κ. Άμάντο, Η Παιδεία εις την τουρκοκρατούμένην Χίον (1566-1822), «Έλληνικά», τ. 3 (1930), σ. 399, ύποσ.

«ἓνα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγου εὐαγγελικοῦ»¹, γὰρ νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἱεροκλήρυκας, ὁ Ἀθανάσιος Πάριος θεώρησε καταλλήλοτερο γιὰ τὸ ἔργο ἐκεῖνο τὸν Ἰωάσαφ. Τὴν πρότασι καὶ σύστασι τοῦ δασκάλου του μὲ μεγάλη χαρὰ δέχτηκε ὁ τελευταῖος καί, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν φίλων του καὶ τοῦ ἐξαδέλφου του μητροπολίτη, κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἀναχώρησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο.

Στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἔργο τοῦ ἱεροκλήρυκα καὶ τοῦ δασκάλου ὡς τὸ 1819. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἀνέλαβε διαδοχικὰ τὴ διευθύνσιν τῆς σχολῆς τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Κορίνθου². Ὡς σχολάρχης μάλιστα στὴν Κόρινθο φρόντισε γιὰ τὴν ἴδρυσιν βιβλιοθήκης καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς μὲ πολλὰ σώματα βιβλίων³. Σχετικὰ μὲ τὰ μαθήματα ποὺ δίδασκε δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς συγκεκριμένα στοιχεῖα. Ἀπὸ τὸ περιεχόμενον ὡστόσο μιᾶς σύντομης μελέτης τοῦ ἰδίου γύρω ἀπὸ τοὺς στόχους καὶ τὴν ὠφελιμότητα τῆς παιδείας, ποὺ μὲ γράμμα του στέλνει (1 Σεπτεμβρίου 1819) στοὺς Αἰγινῆτες καὶ Ποριώτες⁴, διαπιστώνουμε καθαρὰ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδρασι τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐπάνω στὴν ἐπιστημονικὴ του σκέψιν. Ὡς δάσκαλος στὴν Πελοπόννησο ὁ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ εἶχε ἐπιτυχίες, ἐνῶ φαίνεται πολὺ πιθανὸν ὅτι ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους προκρίτους ὑπῆρξαν μαθητὲς του⁵. Ὁ ἴδιος γιὰ τὴν ἀπόδοσι τοῦ διδασκαλικοῦ τοῦ ἔργου γράφει σχετικὰ: «Ὅσος δὲ καρπὸς ἐγένεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκεῖνας, εἶναι προφανές, ὅταν ἐξετασθῶσιν ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας»⁶.

Ἔργο τοῦ τῆς περιόδου ἐκείνης εἶναι μιὰ διασκευὴ καὶ μελοποίησι τῆς ἱερῆς Ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Μελετίου Μυιουπόλεως (Κούντουρα Ἀττικῆς), ποὺ τυπώθηκε τὸ 1819 στὸ τυπογραφεῖο τοῦ πατριαρχείου⁷. Ἀξίζει

1. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 1.

2. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 2. Βλ. καὶ Α. Φραντζῆ, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τ. 1, Ἀθῆναι 1839, σ. 83. Πρβλ. καὶ Γρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Παιδεία, τ. 1, σ. 224, 226, ὅπου ὁμως λανθασμένα ἀναγράφεται ὅτι ὁ Ἰωάσαφ σχολάρχης στὴν Κόρινθο ἀπὸ τὸ 1790. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχολαρχίας του στὰ Καλάβρυτα διέμενε, φαίνεται, στὸ Μέγα Σπήλαιο. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτὶ ἀπὸ τότε ἀναφέρεται ὡς Σπηλαιώτης ἢ Μεγασπηλαιώτης (βλ. ἐπιστολὴ τοῦ στοῦ Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. 6, Πειραιεὺς 1925, σ. 237 καὶ L. Petit, Bibliographie des acolouthies grecques, Bruxelles 1926, σ. 189).

3. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3.

4. Βλ. Α. Λιγνοῦ, Ἀρχεῖον Ὑδρας, τ. 16, σ. 65-69.

5. Ὁ γνωστὸς Πελοποννήσιος πρόκριτος Παναγ. Ἀρβάλης ὑπῆρξε πνευματικὸ τέκνον τοῦ Ἰωάσαφ (βλ. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3).

6. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 2.

7. Βλ. L. Petit, Bibliographie, σ. 189, βλ. καὶ Δ. Γκίνη-Β. Μέξια, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, τ. 1, Ἀθῆναι 1939, σ. 178, ἀριθ. 1116.

έπίσης να σημειωθεί ότι τότε είχε αρχίσει να μεταφράζει το περιηγητικό έργο του Πausanias, συγκεκριμένα τα «Κορινθιακά», και ότι στην προσπάθειά του εκείνη βοηθήθηκε ήθικά και υλικά από τον έμπορο και γνωστό πρόκριτο των Πατρών Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλο¹. Την εργασία του όμως εκείνη, την οποία άρχισε, φαίνεται, ύστερ' από παρακίνηση παραγόντων της Φιλομούσου Έταιρείας, της οποίας υπήρξε μέλος, δεν κατόρθωσε να περατώσει, μολονότι είχε εξασφαλιστή μεγάλος αριθμός συνδρομητών. Ίσως γιατί στο μεταξύ μνήθηκε στην Φιλική Έταιρεία και χρειάστηκε να φύγει από την Κόρινθο.

Μετά τη μυσή του στην Φιλική Έταιρεία, που έγινε από τον Θεοχάρη Ρέντη στα 1819², ο Ιωάσαφ εργάστηκε δραστήρια για την προετοιμασία της Έπαναστάσεως. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του χειρογράφου, από τις αρχές Ιουλίου 1819 ως τις αρχές Ιανουαρίου 1821 περιόδευσε ως άπεσταλμένος της Έταιρείας στην Στερεά Ελλάδα και στην Μακεδονία. Ο Ιωάσαφ προτιμήθηκε για την αποστολή εκείνη πιθανόν γιατί τα πνευματικά του προσόντα, ή πείρα του στο κήρυγμα, καθώς και ο άκέραιος χαρακτήρας του, που πρέπει να επηρέασαν αποτελεσματικά και για την «καθιέρωσή» του με το βαθμό του «Ιερέως», θεωρήθηκαν από τους αρχηγούς της Φιλικής Έταιρείας ως οι καλύτερες έγγυήσεις της ικανότητάς του να φέρη σε πέρας μια παρόμοια αποστολή³. Εξάλλου ή ιδιότητα του κληρικού-ιεροκήρυκα του εξασφάλιζε κάποια σχετική κάλυψη στις ένδεχόμενες ύποψιες των Τούρκων⁴.

Αφού λοιπόν ο Ιωάσαφ περιηγήθηκε την Στερεά, καθώς και τα νησιά Αίγινα, Σαλαμίνα, Ύδρα, Πόρο, Εύβοια και Σκόπελο, και ενώ βρισκόταν στην Θεσσαλονίκη, όπου είχε φθάσει μετά από πρόσκληση των προκρίτων της πόλης, πήρε έντολή από τον Ίπατρο να μεταβή στο Βελιγράδι⁵. Σκοπός του ταξιδιού του ήταν να συναντήσει και να συνδράμη τον Άριστείδη Παπά,

1. Βυζαντίου, Ύπόμνημα, σ. 2.

2. Ο Ιωάσαφ γράφει (Ύπόμνημα, σ. 3), ότι μνήθηκε στην Φιλική Έταιρεία το 1818 από τον Θ. Ρέντη και ότι «τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον...» πέρασε ως απόστολος της στην Στερεά Ελλάδα. Από την επιστολή του όμως της 8ης Σεπτ. 1819 πρὸς τοὺς προκρίτους της Ύδρας (Α. Λιγνὸν, Ἀρχεῖον Ύδρας, τ. 6, σ. 237) προκύπτει ότι στην Στερεά Ελλάδα πέρασε το 1819. Ἐπομένως ή μυσή του πραγματοποιήθηκε το 1819 και όχι το 1818. Βλ. και Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Παιδεία, τ. 1, σ. 234.

3. «Εἰς τὸν βαθμὸν τῶν Ἱερέων παρεδέχοντο ἀδιαφόρως καὶ οἱ μὴ προϋπάρχοντες Συστημένοι, ὅταν ἐγνωρίζετο ἀμέσως ή ἀπαιτουμένη ήθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀξίότης τῶν (Φιλήμονος, Φιλικὴ Έταιρεία, σ. 151).

4. Βλ. σχετικά στοὺ Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Έπαναστάσεως, τ. 1, Ἀθῆναι 1899, σ. 21: «Οἱ κληρικοὶ καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ήθελαν τὴν διάδοσιν τῆς Ἑταιρίας... καὶ διὰ τούτων τὸ μυστήριον διεδίδετο εὐκολώτερα, διότι ἦσαν καὶ εἰς τοὺς Τούρκους ἀνύποπτοι».

5. Βυζαντίου, Ύπόμνημα, σ. 5.

ὁ ὁποῖος θὰ ἔφθανε σὲ λίγο στὸ Βελιγράδι γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ σέρβο ἡγεμόνα Μίλος Ὀβρένοβιτς καὶ νὰ συνεννοηθῇ μαζί του γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὸ προετοιμαζόμενο ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἡ σύλληψη ὅμως τοῦ Ἀριστείδῃ στὸ Ἀδὰ Καλὲ καὶ ἡ κατάσχεση τῶν ἐγγράφων ποὺ ἔφερε μαζί του¹ κατέστησαν τοὺς Τούρκους προσεκτικούς². Ἔστι ἡ παρουσία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι καὶ οἱ ἐπαφές του μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ σέρβου ἡγεμόνα θεωρήθηκαν ὑποπτες ἀπὸ τὸν Μαρασλή πασά, ὁ ὁποῖος διέταξε τὴ σύλληψή του. Γι' αὐτὸ ὁ Ἰωάσαφ ἀναγκάστηκε νὰ ἀναχωρήσῃ βιαστικά γιὰ τὴν Λειψία. Ἀπ' ἐκεῖ κατόπιν πέρασε στὴν Ἰταλία, ὅπου συναντήθηκε μὲ τὸν ἐγκατεστημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο³. Μετὰ ἀπὸ σύντομη παραμονὴ στὴν Ἰταλία, κατὰ τὴ διάρκειά της ὁποίας χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο γιὰ τὴν ἐπιστάσια καὶ μεταφορὰ ὀπλισμοῦ ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβόρνο, στὰ τέλη Αὐγούστου τοῦ 1821 ὁ Ἰωάσαφ, συνοδεύοντας ἓνα φορτίο ὀπλων καὶ πολεμοφοδίων, ἀπέπλευσε ἀπὸ τὸ λιμάνι τοῦ Λιβόρνου καὶ κατέβηκε στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα⁴.

Κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ Ἀγῶνα ὁ Ἰωάσαφ πρόσφερε τίς ὑπηρεσίες του ὡς γραμματέας διαφόρων ὀπληρχηγῶν καὶ ὡς πολεμιστῆς⁵, ἐνῶ μετὰ τὴν ἐπανάστασις ὑπηρέτησε καὶ πάλι ὡς ἱεροδιδάσκαλος καὶ ἱεροκλήρυκας⁶. Πέθανε τὸ 1845 στὴν Λειβαδιά⁷.

3. Τὸ ὑπόμνημα.

Ἐκδίδεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ φυλάσσεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμήμα χειρογράφων, Ἀρχεῖον Ἰωάννου Φιλήμονος, ἀριθ. κατατάξεως 8706. Αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ. Στὸ περιθώριο τῆς α' σελίδας ἡ παλαιὰ ἀρχεακὴ ἐνδειξη: «5066». Ἡ νέα ἀρίθμηση «8706» σημειώνεται κάτω ἀπὸ τὴ φράσι: «Βιογραφία Ἰωάσαφ

1. Γιὰ τὰ ἔγγραφα ποὺ ἔφερε μαζί του ὁ Ἀριστείδης βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθῆναι 1936, σ. 84-85, ὑποσ. 2.

2. Οἱ εὐρισκόμενοι στὴν Κωνσταντινούπολιν Σέρβοι ἀντιπρόσωποι, ὅταν τὰ παραπάνω ἔγγραφα περιήλθαν στὴν Πύλη, κρατήθηκαν ὡς ὀμηροί, (Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι, σ. 85).

3. Γιὰ τὴ δραστηριότητά τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία βλ. Ε. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1821), Ἀθῆναι 1959, σ. 150 κ.έ. Βλ. ἐπίσης Γ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ ὀπλων στὴν Ἑλλάδα.

4. Βυζαντίου ἑ.α., σ. 8.

5. Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἡ Φωτάκου, Βίοι Πελοποννησίων ἀνδρῶν, Ἀθῆναι 1888, σ. 309.

6. Εὐαγγελεῖδου, Ἡ Παιδεία, σ. 325, 335, 353.

7. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Δ. Κ(ορομηλᾶ) γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Θεραπευανὸ στὴν Μεγ. Ἑλλάκῃ. Ἐγκυκλοπαιδεία.

Βυζαντίου» στὴν 1 σελίδα. Τὸ ὑπόμνημα ἐκδίδεται ἐδῶ μὲ τὶς ὀρθογραφικὰς τοῦ ἰδιομορφίας. Μικρὰς ἐπεμβάσεις ἔγιναν στὴν στίξιν καὶ στὰ κεφαλαῖα. Οἱ ἐλάχιστες, κοινὲς βραχυγραφίαι ἀναλύθηκαν σιωπηρᾷ].

Βιογραφία

Ἰωάσαφ Βυζαντίου 8706

Κύριε Φιλήμων,

Ἡ σημείωσις τοῦ βίου μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὰς παρῶν παρῶν καὶ σ. 1 αὐτὴ ἐκ διαλειμάτων, κρίνω νὰ κάμω ἀρχὴν ὀλίγον μακρόθεν καί, ὅσα σὰς εἶναι καλὰ, κάμετε ὅπως θέλετε, ὅσα δὲ μὴ, ἄφετε τα φέρονται ἀναγράφαι ἄλλαι.

Τὴν μὲν πατρίδα μου, εἰς ἣν εἶδον πρῶτον τὸν ἥλιον, γνωρίζετε τὰ Θεραπειά, ἐν οἷς γεννηθεὶς ἀνετράφη ἐκ σπαργάνων ἄχρι τῶν 16 ἐτῶν τῆς ἡλικίας μου. Κατὰ δὲ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην ἦλθον εἰς τὴν Ἡλίδαν, ἐτῶν 16, ὑπὸ τὸν Ὡλένης τότε Ἀρχιερέα Ἰωσήφ Μηκόνιον κατὰ τὰ 1789, ὅπου καὶ χειροτονηθεὶς ἱεροδιάκονος κατὰ τὰ 1790 διῆγον ὑπ' αὐτὸν ἱεροδιάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος ἐννέα ἔτη. Ἀλλ' εἰς ὅλον τὸ διάστημα ἐκεῖνο καταφλεγόμενον διηγεκῶς καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν παιδείαν ἔρωτος, τῆς ὁποίας ὁ δαίμων τότε εἶχε μ' ἀποστερήσει.

Ἀλλ' εἰς τὴν εἰκοσιπενταετῇ ἡλικίαν μου, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρω τὰς πληγὰς τοιούτου ἔρωτος θείου, χαίρειν εἰπὼν ἐκείνοις τοῖς ἀγαθοῖς καὶ δόξαις, ἔδραμον δρομαίως κατὰ 1796 εἰς τὰ Θεραπειά μου ἐπὶ τῇ παιδείᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὁ κακὸς δαίμων, φθονήσας καὶ ἀπορρίψας με εἰς φροντίδας ὑπανδρείων ἐν ἡλικίᾳ ἀδελφῶν κ.λ. οἰκιακῶν, μ' ἀπεστέρησεν, ὅπου καὶ μ' ἀπεκατέστησεν ἐφημερεύοντα ἱεροδιάκονον ἐπὶ μισθῷ. Καταφλεγόμενος δὲ τῷ ἔρωτι τῆς παιδείας, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος, προσέτρεξα ἐξαιτούμενος ἐκ τῶν τότε τῶν ἐν Θεραπειαῖς Φαναριωτῶν βοήθειαν, διὰ ν' ἀπέλθω εἰς Εὐρώπην. Οἱ μὲν μ' ἐμπόδιζον, οἱ δὲ δὲν εἶχον χρήματα νὰ μοὶ βοηθήσουν. Καὶ οὕτω διῆγον καταθλιβόμενος ἄχρι τῶν 1800 ἐφημερεύων ἱεροδιάκονος εἰς τὰ Θεραπειά μου.

Τῷ αὐτῷ δ' ἔτος ἀρχιεράτευσεν εἰς Χίον ὁ κτὴρ Διονύσιος, ἀπὸ ἐξαδέλφους μου. Ὑπὸ τοῦ τοιούτου ἔρωτός μου ἐμισθώθη ἱεροδιάκονός τον ἐπὶ συμφωνίᾳ μικροῦ μισθοῦ καὶ ἔν' ἀκολουθῶ εἰς τὴν σχολὴν τῆς Χίου. Καὶ δὴ οὕτω πως φθάς εἰς Χίον τὰς ἰδίαις ἡμέραις ἠκολούθησα τρεῖς: δούλος Ἀρχιερέως, μαθητῆς τοῦ Ἀθανασίου Παρίου, ἰδίως δὲ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσελεπῆ τοῦ μαθηματικοῦ. Καὶ ταῦτα καθ' ἡμέραν καὶ κατὰ συνέχειαν εἰς ὅλα τὰ μαθήματα καὶ πληρέστατα ἄχρι τῶν 1808. Γνωρίζετε δ' ὅτι ἄχρι τῶν 1805 ἔφθασα εἰς δύναμιν νὰ παρῶναι εἰς τοὺς ἱεροὺς ἄμβωνας τῆς Χίου, ὥστε καὶ νὰ καταπολεμῶμαι ὑπὸ δύο λογισμῶν, ὁ μὲν νὰ μεταβῶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ καμμίαν παρδαλὴν, ὁ δὲ ν' ἀκολουθήσω ἄμβωνας καὶ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα καὶ νὰ φανῶ κοινωφελὴς. Καὶ οὕτοι τρεῖς χρόνους ἀδιακόπως. Μ' ὅλον τοῦτο ἐνίκησεν ὁ δεύτερος.

Κατὰ δὲ τὸ 1808 τινὲς τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, συμφώνως καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος Χατοῇ Ἀγάπιος, ἔγραψαν πρὸς τὸν κὺρ Α. τὸν Πάριον παρακαλοῦντες νὰ παρακινήσῃ ἓνα τῶν μαθητῶν του ἐν δυνάμει μαθημάτων καὶ λόγον εὐαγγελικοῦ. Ὁ μακάριος ἐκεῖνος (αἰωνία του ἡ μνήμη) μοι τὸ εἶπε φυσικὰ καὶ μὲ τὰς προτροπὰς του ἐξῆψε πλέον τὴν ἐνδύμνησόν μου εἰς τοῦτο φλόγα. "Ὅθεν (μολοντί οὔτε ὁ Χίον, οὔτε συγγενεῖς, οὔτε φίλοι τὸ ἐδέχθησαν, ἀλλ' ἐπέσχοντο πολλὰ), καταπτύσας πάντα, ἀπεχώρησα κρυφίως φθὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ὅπου εἶδον τὸν Βελῆ πασάν καὶ ὅλον ἐκεῖνο τὸ τουρκοκυραννικὸν σύστημα, ἡμέραν Πέμπτην, καὶ ὅλους ἐν γένει τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου καὶ προεστώτας συνηθροισμένους εἰς συνέλευσιν διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις. |Τὴν δὲ προσεχῇ Κυριακὴν ἐπαρρησιώσθη ἐν τὸν ἱερὸν ἄμβωνα τῆς Τριπόλεως. Τότε δοκιμασθεὶς καὶ εὐημερήσας παρὰ πᾶσι, διωρίσθη ἐπισήμως ἱεροκλήρυξ καὶ περιφερόμενος εἰς τοὺς ἄμβωνας ἐν γένει τῆς Πελοποννήσου ἐλευθέρως. Καὶ ἔκτοτε λέγομαι ἱεροκλήρυξ, ὥστ' ἔγραψαν καὶ μοι ἐδόθη ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔγγραφον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ ἐν φερμάνι.

σ. 2

Ἀπὸ τὰ 1808 λοιπὸν δὲν ἔπαυσα τὸ κήρυγμα τόσον εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅσον καὶ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐνίοτε, καθὼς καὶ εἰς μερικὰς νήσους τυχόν. Ἐσχολάρχησα δὲ εἰς τὰ Καλάβρυτα ἔτη τέσσαρα καὶ ἥμισυ, εἰς δὲ τὴν Κόρινθον πέντε. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τῶν σχολαρχιῶν, ὅταν ἐγένετο διακοπὴ ἢ συνήθης τῶν μαθημάτων, περιφερόμενος κηρύττων ἀμισθεῖ. Ὅσος δὲ καρπὸς ἔγινεν καὶ εἰς τὰς σχολαρχίας ἐκείνας, εἶναι προφανές, ὅταν ἐξετασθῶσι ὅσοι μάλιστα τῶν Κορινθίων φαίνονται μὲ γνώσεις τῶν ἄλλων μεγαλητέρας.

Σημειώσατε δὲ ὅτι εἰς ὅλον ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τριετίας ἐπ' ἄμβωνος κήρυγμα μου καὶ ἔβλεπον καὶ ἐφηλάφον κάθε στιγμὴν, ὅσα ἀφόρητα δεινὰ ἐδοκίμαζεν ὁ λαὸς τοῦ Κυρίου τῆς τυραννικοτάτης ἀρχῆς τῶν Τούρκων, τοὺς φόρους, τὰς πληγὰς κ.τ.λ., ὅλα γνωστὰ σας. Κατεθλιβόμενος καὶ κατεθρόνιστος, ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον ἀδυνατῶν νὰ κάμω τι, ἐδῶ ἐπαρηγόρουν, ἐκεῖ ἐδεικνυνον παραδείσαν δι' ὑπομονῆς καὶ πολλάκις καταφεύγων εἰς τοὺς φιλανθρώπους ἀρχιερεῖς, προκρίτους, μοναστήρια ἐσύναζον ἐλεημοσύνας καὶ ἐπαρηγόρουν τοὺς ἀπόρους. Καὶ πολλάκις στένον κατέβρεχον μὲ δάκρυα τὸν ἄρτον μου καὶ ἔρωγον. Καὶ καθ' ἐκάστην, σὰς βεβαιῶ, εἶχον νὰ κάμω (ἀννοήτως) μὲ τὸν ὕψιστον θεόν· διατί ὁ πιστὸς λαὸς του νὰ ταλαιπωρῆται τόσον, ὁ κρεῖττων τοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον Ἰσραηλικοῦ ἐκείνου λαοῦ, τοῦ διὰ Μωσέως ἀπελευθερωθέντος!

Ἐν ᾧ δ' ἐσχολάρχουν εἰς τὴν Κόρινθον, μοι παρουσιάζεται διὰ τοῦ Θ. Ρέντη ἢ ἐν Ἀθῆναις Φιλόμουσος Ἑταιρία. Μοὶ ἐκφράζονται σκοτεινὰ τὰ αὐτῆς ἀντικείμενα. Λέγομαι τὴν εἰσαγωγὴν κατ' ἀρχὰς «εὐεργέτου». Λαμβάνω τὸ ἔγγραφόν μου καὶ τὸν δακτύλιον μὲ τὸ ἐπίβλημα τῆς γλῆκκος καὶ ἀκολουθῶ ἐπομένως τὴν κατὰ μῆνα χρηματικὴν ἀπόδοσιν εἰς τὸ ταμεῖον. Αὐτὰ ὅλα μολοντοῦτο δὲν ἐστάθησαν ἀρκετὰ νὰ μ' ἀναπαύσουν, ἀλλ' ὡς πνευματικὸς χαίρων

ὀπλόησιν πανταχοῦ μετέβην εἰς Ἀθήνας, ὅπου εὐρὼν τὴν ἐφορίαν, Μαρμαρο-
τοῦρην κ.τ.λ. τρόπῳ πνευματικῷ ἐγνώρισα κάποιόν τι καὶ ἐν χαρᾷ ἐνδομύχῳ
ἐπαλινδρήμῃσα εἰς Κόρινθον διαλογιζόμενος. Καὶ ἔκτοτε εἰς τοὺς ἐπ' ἄμβωνος
λόγους μου δὲν ἔλειπε τὸ περὶ παιδείας καὶ βοηθείας εἰς σχολεῖα, καθὼς καὶ
εἰς τὰς ἐξομολογήσεις ὡς πνευματικός, ὅταν ἐξωμολόγουν.

Τότε δ' ἤμην κεκυμμένος καὶ μετέφραζον τὸν Πανσανίαν (ἔχων μετα-
φρασμένα μόνον τὰ «Κορινθιακὰ» ἄχρι τῆς ὥρας ἐκείνης), διὰ τὴν ὁποίαν, ἀπ'
οὗ διὰ τοῦ φιλομούσου Παπαδιαμαντοπούλου τοῦ ἐν Πάτραις ἐτύπωσα εἰς
Κέκυραν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν διακηρύξεις, τὰς ὁποίας καὶ διαδοὺς, ἔλαβον ὑπὲρ
τοὺς πεντακοσίους πανταχόθεν συνδρομητάς. Καὶ οὕτω προεχώρουν καλῶς εἰς
τὸ ἀντικείμενόν μου φιλοτιμούμενος. Ἀλλὰ τί ἔγιναν αὐταὶ αἱ μεταφράσεις ἐν
τοῖς ἔμπροσθεν βλέπομεν.

Μ' ὅλους λοιπὸν τοὺς ἀγῶνας τῆς σχολαρχίας καὶ τῶν μεταφράσεων, διῆ-
σ. 3 γον δι' ὅλου ἀνήσυχος, δι' ὅσα εἰς Ἀθήνας σκιωδῶς ἔμαθον καὶ ἐξήτουν νὰ
πληροφορηθῶ πράγματα. Διακοπῆς λοιπὸν τὸν Ἰούλιον γενομένης κατ' ἔθος,
ἐξήλθον εἰς τὴν περιοδεῖαν τοῦ κηρύγματός μου. Φθάς εἰς Τρίπολιν εὗρον τὸν
πνευματικόν μου νιὸν Ἀρβάλην ζητοῦντά με νὰ ἐξομολογηθῇ, ἐξ οὗ ἔμαθον ὅχι
λεπτομερῶς, ἀλλὰ πλείονα τῶν πρώτων. Κύριέ μου! Σὰς πληροφορῶ τιμίως,
ἔκτοτε δὲν ἐξεύρω πῶς μ' ἐφαίνετο. Ὡσὰν νὰ ἔβλεπον ὅλα τετελειωμένα, μολο-
νότι τὰ ἔβλεπον δύσκολα (μὴ εἶπω ἀδύνατα). Καὶ οὕτω διῆγον ἀησύχως.

Τέλος δὲ πάντων πρὸς τὰ 1818 παρατηρῶ τὸν Ρέντην ὅτι μ' ἐξετάζει ἀνω-
δρῶς πως καὶ κατὰ κάποιον τρόπον ἐγνώρισα ὅτι κατὰ ζητεῖ παρ' ἐμοῦ καὶ ὡς
ἱεροκήρυκα καὶ ὡς πνευματικόν, ἔως ὅπου ἐν ἐνὶ λόγῳ μὲ κατήχησεν εἰς τὴν
τάξιν τῶν «αἰερέων». Ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας, φίλτατε, εἰς τὸσον ἐνθουσια-
σμόν ἔφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ τὸν Ἰούλιον, ἐπὶ λόγῳ διακοπῆς τῆς
συνήθους (διὰ νὰ μὴ δώσω αἰτίαν), συνῆξα ὅσα χρήματα εἶχον διὰ γηροτρο-
φεῖά μου ἐκ διδασκαλικῶν ἰδρώτων, ὡς δεκαεπτὰ καὶ μισὴν χιλιάδα γροσίων
τουρκικῶν, συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη, παρεῖδον τὴν τοσούτων χρόνων
ικανὴν μου κατὰστασιν καὶ τὴν ἀξιόλογον βιβλιοθήκην μου, ὑπὲρ τὰ 800 σῶματα
ἐμπεριέχουσιν βιβλίων, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ δύο μόνον ὑποκάμισα λαβὼν μεθ' ἐμᾶν-
τοῦ ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Δοπερέαν, νὰ διευθυνθῶ
εἰς τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον διὰ πᾶσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἥττον
καὶ ἐκτέλεσιν τῶν χρῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἐταιρίας.

Ἀλλ' ἐκεῖ μαθὼν ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἀποσταλεῖς παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ χρη-
ματολογεῖ καὶ εὐρίσκεται ὅθεν ἔχω τὴν διάβασίν μου καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι
εἶχεν ἔκτοτε κακὸν οἶον τὴν συνάντησιν ἱερέως (καθὼς ἄλλοτε ἔπαθον ἐξ
ἐκείνου, ὃ καὶ λέγων ἐν τοῖς ἔμπροσθεν) διευθύνθη εἰς Θήβας κατ' εὐθείαν. Ἐξ
ἐκείνης λοιπὸν τῆς ὥρας ἥλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβωνος ὕψος καὶ ἐγύμναζον τὸ κατὰ
ρήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνη-
κούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ἠδῆσαν τὰ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας πάθη

ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίουν ὅτι ἐξ ἅπαντος ἐντὸς ὀλίγου θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια (καθὼς ὅταν εἰς τὰ 1821 μὲ ἔλεγον οἱ αὐτοί: «προφῆτης ἦσουν;») δι' ὅτι περισσύτερον εἰς τοὺς τοιοῦτους δὲν ἔκτεινόμην). Ταῦτα καὶ εἰς Κούντουρα καὶ εἰς Βύλιαν καὶ εἰς Μεγαρίδα καὶ Σαλαμίνα, ἕως ὅτου ἀρχὰς Αὐγούστου ἀπέβην εἰς Αἴγινα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατὰ τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα καὶ ὁ Ὁμέρ-
μπεης σερασκέρης μετὰ τῆς κροβέτας του. Τοῦτο μ' ἐδειλίασεν, ἀλλ' ἐξ ἐναν-
τίας ἡ γνώστη μου ἡλιθιότης τῶν Τούρκων μ' ἐνεψύχωσεν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐδιά-
βασα εἰς τὸν καθρέπτην τὸ ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ μέτωπόν μου: ἡ θάνατος ἡ
ἐλευθερία. Ἐπαρουσιάσθην εἰς τὸν ἄμβωνα, τὸ δὲ θέμα μου ἦτον περὶ σωτηρίας.
καὶ κατ' ὀλίγον ἔπεσα εἰς τὴν εἰρωνίαν, ἐκφραζόμενος εἰς τὸ «Σωτηρίαν» διὰ
νὰ μὴ εἶπω (ἐλευθερία)... Τέλος δὲ πάντων κάποιος μ' ἐπρόδωκεν εἰς τὸν σερα-
σκέρην. Στέλλει Τζαούσην, παρησιάζομαι. «Πόθεν εἰσαι;», μ' ἐρωτᾷ. Εἶπα
τὴν πατρίδα μου. «Τί εἰσαι;», δευτερώγει. Τὸν ἀπεκρίθη «κῆρ' ἐξ τῆς πίστεώς
μου». «Καὶ τί τοὺς διαβάξεις αὐτούς;». «Νὰ ἦναι ἀληθεῖς καὶ στερεοὶ εἰς τὴν
πίστιν τους, δ' ὅτι ὅταν δὲν εἶναι, οὔτε εἰς τὸν βασιλέα δὲν εἶναι ἀληθεῖς καὶ
πιστοί». Μάλιστα καὶ γράμματα τοῦ Κεσισχανέ καὶ ὑψηλὸν φερμά/νι (τὰ ὅποια
καὶ ἐπαρησίασα, πλὴν δὲν τὰ ἐπῆρην). Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐσυλλογίσθη ἱκανὴν
ὥραν, «ποῦ θὰ πᾶς τώρα;», μ' ἠρώτησεν. «Εἰς τὸν Πόρον», τὸν ἀπεκρίθη. «Ἄ, σ. 4
μ' εἶπεν, ἐκεῖ ἔχουν κανγὰ οἱ κερατάδες· ἔδωκαν τζερεμέ διακόσιας χιλιάδας
γρόσια τοῦ Καπετὰν Πασά καὶ ἀκόμη δὲν ἔβαλαν γνῶσιν μὲ τὸν Δεληγιῶρην».
Καὶ οὕτως μὴ δυνάμενος νὰ σταθῶ πλέον, ἀπῆλθον εἰς τὸν Πόρον.

Εἰς τὸν Πόρον δὲν ἔπαυσα ὁμιλῶν, διδάσκων πρῶτον διὰ νὰ τοὺς ἐννόσω.
Ἐκεῖθεν ἔκαμεν ἡ χρεῖα καὶ ἀπῆλθον εἰς Ὑδραν, ὅπου διατρέψας ὑπὲρ τοὺς δύο
μῆνας, ὁμιλῶν ἐπ' ἄμβωνος συνεχῶς, ἐπροχώρει κάλλιστα ὁ σκοπός, καθ' ὅτι
μετὰ τὸν ἄμβωνα εὐθὺς καὶ εἰς ἐξομολογήσεις καὶ πάντοτε ἀπέβλεπον εἰς τὸ
ἱερὸν ἀντικείμενον, τὸ ὅποῖον ὅσον ἐσυλλογίζομην, τόσον καὶ ἐπὶ πλέον ἐνθου-
σιαζόμην. Ἐκεῖθεν πάλιν ἐπαλινδρομήσα εἰς τὸν Πόρον διέτριψα ἕνα μῆνα.
Καὶ ὁμιλῶν καὶ ἐξομολογῶν ἐξεπλήρωσα ὅχι ὀλίγα χρεῖα, ὅπου εὖρον καὶ τινες
κατηχημένους, καθὼς καὶ εἰς τὴν Ὑδραν περισσοτέρους. Καὶ ἐκεῖθεν ἡτοιμα-
ζόμην νὰ ἀπεράσω καὶ εἰς ἄλλας τῶν Κυκλάδων, Χίον, Σμύρνην, ἕως Κωνσταν-
τινούπολιν.

Κατ' ἐκείνας ὁμως τὰς ἡμέρας ἐννοθέντες οἱ κύριοι Ποριῶτες μὲ προσ-
καλοῦν εἰς μίαν κοινὴν των συνέλευσιν καὶ προτείναντες πολλάκις παρεκά-
λουν νὰ παραμείνω ἐκεῖ κοινὸς τοῦ σχολείου διδάσκαλος, ὡς ἐστερημένοι. Τοῦτο
καὶ αὖριον καὶ ἄλλοτε καὶ πολλάκις· μ' ὅλα ταῦτα δὲν τὸ ἐδέχθη. «Ὡστ' ἐν ᾧ
ἐμβαρκαρίσθην, μὲ στρατιώτας τὸ κοινὸν μ' ἐξεβαρκαρίσαν, ὅθεν καὶ τὸ ἐδέ-
χθη, διὰ νὰ τοὺς ἀπατήσω ἐγκαίρως.

Τότε συνήχθησαν οἱ μαθηταί· ἄρχησα τὰς παραδόσεις. Καὶ τοῦτο διὰ δύο
μῆνας, ἕως ὅτου ἡσφαλίσθησαν. (Ἐνθυμήθητε ὁμως ὅτι δύο ὑποκάμισα μόνον

εἶχον πλησίον μου, ἡ δ' ὅλη ἀποσκευή μου ἦταν εἰς τὴν Κόρινθο). Τότε εἶχον ἱερομόναχον Στέφανον μαθητὴν καὶ ὑποτακτικόν μου ἀκολουθοῦντά μοι καὶ κατηχημένον. Αὐτὸν ἀπεφάσισα εἰς τὸ φαινόμενον νὰ στεῖλω εἰς Κόρινθον, διὰ νὰ μετακομίσῃ ὅλην τὴν ἀποσκευὴν μου καὶ βιβλιοθήκην μου (εἶθε καὶ νὰ ἐγίνετο, δι' ὅτι ἴσως ἤθελε τὰ ἔχω, καθὼς πολλοί), πρὸς δὲ καὶ ἐδόθη ἐκ τῆς Καργελαρίας τὸ διαβατήριον.

Ἄλλ' ὁ ἱερομόναχος καὶ ὠδηγημένος καὶ ἔχων γράμματά μου μυστικά πρὸς τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ἀδελφούς, ἀπῆλθεν εἰς Σαλαμίνα καὶ μετὰ δύο ἡμέρας περὶ τὸ μεσονύκτιον φθὰς μετὰ πλοῖον ἐπίτηδες καὶ δέκα ναύτας ἐπιτηδείους Σαλαμινίους ἀπὸ τὸ ὅπισθεν μέρος καὶ ἄραντές με ἐπ' ὧμων μὲ διέσωσαν, φθάσαντες οὖρα διὰ δύο ὥρας εἰς τὴν Σαλαμίνα. Ἐκεῖθεν ὁμιλήσας πάλιν τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἀπέρασα εἰς Ἀθήνας, τέλη Ἀπριλλίου κατὰ τὸ 1819, ὅπου διέτριψα ἡμέρας πέντε, γνωρισθεὶς μ' ὅχι ὀλίγους. Εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ κατελύπησε καιρῶς τὸ περὶ Ρέντη πάθημα, ὅτι ἐσάλυνσεν ὁ νοῦς του, ὅτι ὑποχονδρίασε κ.τ.λ. Τέλος πάντων δὲν ἀπελπίσθην, ἀλλ' ἐζήτουν νὰ προχωρῶ.

Ὁμιλήσας λοιπὸν ἀρκετὰ καὶ ἐξομολογήσας, ἀπῆλθον εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐξῶρον ἓνα Ἀρχιερέα, τὸν Γρηγόριον, πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ μὲ παιδείαν, πλὴν ἔδιδεν ὑποψίαν. Αὐτὸς ἐννοεῖ καλὰ καὶ τὰς ἡρωεΐας. Ὀλί-
 σ. 5 γας μόνον ἐξομολογήσεις ἀφ' οὗ ἔκαμα, ἐξή|τησα τὸ διαβατήριόν μου, πλὴν μ' ἐμπόδιζον, καθ' ὅτι εἰς τὸν κόλπον ἐκεῖνον περιέπλεον πειράται. Ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας δύο, μόλις λαβὼν τὸ διαβατήριον, μ' ἐπίτηδες πλοῖον διέπλευσα διὰ τὴν Σκόπελον. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν κατεδιώχθην ἐκ τῶν πειράτων, μάλιστα καὶ ἐτουφφεκίσθημεν, μ' ὅλο τοῦτο διεσώθημεν ἀβλαβεῖς εἰς τὴν Σκόπελον καὶ ὑπὸ τῶν ἀέρων βοηθούμενοι.

Φθὰς λοιπὸν εἰς τὴν Σκόπελον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου, ἐκεῖ γνωρισθεὶς μετὰ μερικῶν ἀδελφῶν, κατέμεινα ἐπ' ἄμβωνος ὁμιλῶν καὶ εἰς τὰς πλατείας, ὅσον ἡδυνάμην ἀλληγορικῶς, ἐξωμολόγουν καὶ ἐν ἐξομολογήσει ἐγένοντο ὅχι ὀλίγ' ἀποτελέσματα. Σημειώσατε δὲ ὅτι μὲ τὰς χεῖρας οὐδ' ὀβολὸν ἐλάμβανον εἰς κανὲν μέρος, ἀλλ' ἐξοδεύων ἐκ τῶν ἰδίων τοὺς προδιέθετον, ὅταν ζητηθῶσι χρήματα ἐγκαίρως, νὰ δώσουν καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν. Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων ἔφθασε λόγος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἔφθασε γράμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπιέλῳ προκρίτους λέγον: «Πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐκ Πελοποννήσου διέρχεται ἱεροκήρυξ ὁ... Μετὰ τὴν αὐτόσε περίοδόν του, παρακαλοῦμεν μὲ ἐπίτηδες πλοῖον (τὸ ὅποῖον θέλομεν πληρῶσειν) νὰ τὸν διευθύνῃτε καὶ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς ἔχοντας χρεῖαν κηρύγματος» κ.τ.λ. Φθὰς λοιπὸν εἰς Θεσσαλονίκην κατέλυσα εἰς τὸ σπηλαιώτικον μετόχιον. Ἀλλὰ γνωρισθεὶς μετὰ τοῦ μακαρίτου Χριστοδούλου Βαλάνου, διέτριψα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου μέχρι τέλους Ἰανουαρίου τοῦ 1821. Καὶ εἰς τὸ διάστημα τούτων τῶν μηνῶν, ἀφ' οὗ ἔκαμα τρεῖς περιόδους εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, περιῆλθον καὶ

ὄλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς Κασσάνδρας, διδάσκων ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἐξομολογῶν ἐν οἴκοις καὶ ἐκτελῶν ὅσα ὁ ἐνθουσιασμός μου μὲ ὠδήγει.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ Ὑπάτρος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Μοὶ ἔγραψεν ὁ Βαλάνος Χριστόδουλος. Φθάνω εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου γνωρίζομαι μετὰ τοῦ Ὑπάτρου. Ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία. Μετ' ὀλίγον ἐτοιμάζεται ὁ Ὑπάτρος διὰ τὴν Θεσσαλίαν. Συνιστᾶται διὰ γράμματος πρὸς τὸν Ζαφειράκη εἰς Νιάουσταν παρὰ τοῦ Βαλάνου καὶ ἀσπαζόμενοι ἀναχωρεῖ ὁ μὲν Ὑπάτρος διὰ Νιάουσταν, ὁ δὲ Μεξικὸς διὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος. Ἐγὼ δ' ἔμεινα δι' ὀλίγον μ' ὀδηγίας «ὅτι ὁ Ἀρστείδης μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς Πελιγοράδι καὶ νὰ διευθυνθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σερβῶν». Ὅθεν ἔμεινα περιμένων δύο εὐκαιρίας: τὴν παῦσιν τοῦ σφοδροῦ χειμῶνος καὶ τῶν ὑπερβολικῶν χιῶνων καὶ τὸν τρόπον διὰ νὰ μὴ δώσω ὑποψίας.

Μ' ὅλα ταῦτα δὲν παρῆλθον πολλοὶ ἢ ὀλίγοι ἡμέραι, δι' ἐπίτηδες πληροφορούμεθα ὅτι προδίδεται ὁ Ὑπάτρος καὶ διακινδυνεύει (τότε ἐξεστράτευσεν καὶ τὰ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασα πανταχόθεν τουρκικὰ στρατεύματα διὰ τῆς Θεσσαλονίκης διερχόμενα). Ἡ σύλληψις τοῦ Ὑπάτρου καὶ μᾶς ὑπεφόβησε καὶ μᾶς ἐδειλίασε (καὶ μάλιστα πρὸ ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐξηγρωμένοι καθ' ὑπερβολὴν) ἀλλὰ καὶ τὰ χρέη καὶ ὁ ἐνθουσιασμός δὲν μᾶς ἐσυγχώρει, ὅθεν καὶ ὑπεσκεπτόμεθα διὰ τὸ ποιητέον καὶ σωστέον καὶ τὸν ἱερὸν σκοπὸν τελειωτέον.

Κατ' ἀγαθὴν τύχην οἱ ἐν Λειψία ὁμογενεῖς εἶχον γράψει παρακαλοῦντες τινὰς τῶν Θεσσαλονικέων, νὰ στείλωσιν εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἱερέα Ἑλληνα δι' ἐφημέριον. Πρόφασιν λοιπὸν ποιούμενοι τὸ αἷτιον τοῦτο, γενομένων τῶν ἀναγκαίων γραμμάτων καὶ ἀνοικτῶν, τὴν 27 Ἰανουαρίου ἀνεχώρησα ἀπὸ Θεσσαλονίκην ἄωρα καὶ ἔφθασα εἰς Σέρρας τὴν 1ην Φεβρουαρίου. Εἶδρον τοὺς υἱοὺς Μανουὴλ Παπαῦ, τὸν Ἀρχιερέα καὶ λοιπούς. [Διὰ νὰ μὴ φανῶ ὑποπτος (δι' ὅ,τι οἱ Τοῦρκοι ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐξηγριούντο) τὴν 2αν Φεβρουαρίου ὁμιλῶν ἐπ' ἄμβωνος χειροθετοῦμαι καὶ Ἀρχιμανδρίτης. Καὶ ὅλα τὰ τοιαῦτα ἔγγραφά μου ἔχων ἀνοικτὰ καὶ συντροφευμένα μὲ τὸ φέριμανον, διήλθον ἄχρι τοῦ Νῆσι, ὅχι ὁμῶς μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅ,τι ἐμάνθανον τὰ κατόπιν μου ἐρχόμενα φέριμανα καὶ χατσερίφια, καὶ μεθ' ἡμέρας εἰκοσι διὰ τὰς πολλὰς χιῶνας. Αὐτοῦ εἶδρον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις καὶ ὕβριτας σχεδόν, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς ἐμέ, προσθέτων ὅτι θὰ πιασθῶμεν καὶ θὰ μᾶς πάρει ὁ διάβολος δι' ὅ,τι πάσχομεν ν' ἀφανίσωμεν ἔθνος τοιοῦτον ὁλόκληρον (μ' ὅλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν), ἔδωκέ μοι ὑποψίαν μὴ μὲ προδώσῃ. Καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀπεχώρησα μ' ὅλας τὰς χιῶνας.

Ἀφ' οὗ δὲ μεθ' ἡμέρας ἔφθασα εἰς τὸ Κιοπρί, σύνορον Σερβίας καὶ Τουρκίας, ἐκεῖ αἵτησις μαθὼν ἀπὸ χαντσην, ἀδελφὸν τῆς ἑταιρίας, Καστοριανὸν ὅτι συνελήφθη ὁ Ἀρστείδης διελθὼν τὴν Δοῦναν κατὰ τὸ Βιδίνι, ἢ θλίψις τῆς ψυχῆς ἔκαμεν οὔτε νὰ προχωρήσω, οὔτε νὰ ὀπισθοτονήσω. Μ' ἡρώτων, ἀλλὰ καὶ

ἐφοβούμην νὰ εἶπω, εἰ μὴ ὅτι ἐκρώσῃ· ὥστε καταμείνας δύο ἡμέρας, ἔφθασα εἰς Πελιγιάδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα. Ἐγνωρίσθην μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλοσι (μὴ ὄντος τότε ἐκεῖ) Γεωργιάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἑταιρίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως κ.τ.λ. καὶ ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἀσύνκωσεν ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων, περὶ Ὑψηλάντου καὶ ὅτι ἡ Σερβία φιλοτιμεῖται εἰς τοῦτο, πλὴν διὰ τὰ ὀπισθέν της ἐμπόδια καὶ τοὺς εἰς Κωνσταντινουπόλιν δεποντάτους τῶν ἐπανάγκες ν' ἀναβάλλουν καιρὸν διὰ τὴν εὐκαιρίαν..... Ταῦτα μ' ἔλεγον, ἀφ' οὗ ὁ Κελέσης ἐξεληθὼν καὶ ἀνταμώσας δι' ἡμέρας τὸν Μήλοσιν ἐπέστρεψε δις καὶ τρίς.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἡμερῶν τούτων ἐφθασε τάταρως ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἱ δεποντάτοι ἐξιστόρουν τὰ συμβάντα, τὸ πέρασμα τοῦ Δικαίου, τὰ...τά...τά...τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, τὴν ταραχὴν τῶν ἀπανταχοῦ Τούρκων, τὰς φυλακίσεις κ.τ.λ. καὶ ἐκ τούτου ἐν ᾧ ἐσκεπτόμην ὅτι ἡ παλινδρομήσις μου εἶναι ἀδύνατος, ἡ καταμονὴ μου εἰς Πελιγιάδι κινδυνώδης διὰ τὸν Μερασλὴν, συμφώνως καὶ μὲ παρεκκινῶν ν' ἀναχωρήσω διὰ πολλοὺς λόγους. Ποῦ δέ; μᾶς ἦτον ἀμήχανον ὥστ' ἄρχησα καὶ ν' ἀπελπίζομαι. Ἡ ἀμηχανία μ' ἔκαμε νὰ παρουσιάσω τὰ διὰ τὴν Λειψίαν ἐγγράφά μου, ὅθεν εἰς τοὺς ἀδελφούς ἐπροξένησαν χαρὰν, καὶ δὴ ἀφ' οὗ διεύθυνα μερικὰς εἰδήσεις ἐγγράφως εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς τὸν Βαλάνον καὶ Νικόλαον Ρογκότην (τὰς ὁποίας καὶ ἔλαβον), ἕως ὅτου φθάσω ἀντικρὺς εἰς τὸν Ζέμονα, ἦλθεν ἡ ψυχὴ μου, κατὰ τὴν κοινὴν παροιμίαν, εἰς τὰ ὀδόντια, καθ' ὅ,τι δὲν ἐδέχοντο οἱ ἀουστριακοὶ νόμοι βαθυνώγονας ἢ καλογήρους καὶ πατάδες Ἑλλήνας καὶ ὅτι ἔκαμαν τὰ παντοδύναμα χρήματα, τὰ ὅποια εἶχον ἐκ διδασκαλικῶν ἰδρωτῶν, τὰ ὅποια καὶ μ' ἐλύπιζον, δι' ὅ,τι ἐπλησίαζον νὰ ξεψυχήσουν!

Εἰς τὸ καθατήριον ἐστάθην ἑνδεκα ἡμέρας καὶ μεμονωμένος, ὄχι ἀτηλπισμένος. Ἐσυλλογιζόμην καταβεβυσθισμένος, πῶς ἄρα τὸ μέγα τοῦτο σκοπούμενον μέλλει νὰ ἐκπεραιωθῇ! Μάλιστα ἐν ᾧ ἐσυλλογιζόμην τοὺς Ἑλλήνας, μάλιστα τοὺς Πελοποννησίους, ἀόπλους, χαμερπεῖς, γεωργοὺς καὶ τὰς διχονοίας τῶν προκρίτων κ.τ.λ., ὅσα ὡς πνευματικὸς τῶν ἐγνωρίζον, κατεθλιβόμην κατ' ἰνῶν καὶ εἰς δάκρυα ἐνίετε. Ἀλλ' ἐδῶ θέλω νὰ σᾶς εἶπω ἀληθεστάτον τι καὶ ὅπως θέλετε ἐκλάβετε τὸ καὶ ὅπου πρέπει, ἂν πρέπει, μεταχειρισθῇτε το. Δὲν σᾶς τὸ λέγω ὁμῶς ἐξιπασμένα καὶ οὔτε δίδω πίστιν εἰς ὄνειρα πώποτε. Δι' ὅτι εἶμαι ἐκ τῆς μερίδος, ἥτις ἀγαπᾷ τὴν ἀπλὴν ἀρετὴν.

Ὡν ὑπὸ κάθαρσιν τοῦ Ζέμονος κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἐδαγγελισμοῦ, σ. 7 ἤκουσα παρὰ τοῦ βαρδιάνου λέγοντος εἰς ἄλλον, ἐνθουσιόντος καὶ κανχομένον. Ἡρώτησα μ' εἶπαν μὲ τὴν γλώσσάν μου ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐσκότωσαν Τούρκους καὶ ἐξῆψεν ὁ πόλεμος καὶ αἱματοχυσία. Τοῦτο ἔκαμεν εὐθὺς νὰ ἔμβω εἰς τὴν καλύβην μου περὶ τὰς δέκα ὥρας καὶ ἡμίσην τονοκιστὶ καὶ πέσω, ἐπάνω εἰς ἓν δυσάκκιόν μου ἐπακουμβήσας τὴν κεφαλὴν, νὰ κλαίω ἀπαρηγόρητα, λέγων καὶ τοὺς λόγους τούτους: «Τί ἔγιναν οἱ ἄπειροι πολέμων Πελο-

πονήσιοι, γυναῖκες, παῖδιά κ.τ.λ.». Καὶ ταῦτα ὥραν ἀρκετήν. Μετὰ δύο καὶ τρεῖς ὥρας δὲν ἐγνώρισα ἡ ἐκοιμώμην (δι' ὅτι ἐσυλλογιζόμην ἔτι) ἡ ἔξυπνος, δι' ὅτι δὲν ἐσυλλογιζόμην καλῶς, καθὼς μετὰ τὸ ἐγνώρισα.

Βλέπω λοιπὸν ὅτι εὐρέθην εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖ ἐμβῆκα εἰς ἓν καΐκιον, ἐκ τῶν καϊκίων Ἀντιγόνος-Πρίγκιπος ἡ Χάλκης, καὶ διευθυνόμην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' οὗ ἐξηλθον ἔξω ὡς δύο καὶ τρεῖς λεύγας, αἴφνης μὲ κατεκυρίευσε μία φουρτούνα μὲν, ἀλλὰ μ' ἄνεμον οὐριώτατον, ὥστε ἡ θάλασσα ἔφερε τὰ κύματα ὡς ὄρη ὑψίστατα. Ἐδῶ ἐβυθιζόμην, ἐκεῖ ὑφούμην ὡς τὸν οὐρανόν. Ἡ δὲ σελήνη ἄνωθεν τοῦ σαραγμπουροῦ (θέσις τὴν ὁποῖαν οὐτ' ἔλαβεν, οὔτε θέλει λάβει ποτὲ) καὶ πανσέληνος, ἡ ὁποία ὅσον ἐγὼ ἐπροχώρον κατὰ τὸ σαραγμπουροῦ, τόσον ἡ σελήνη ἐκρημνίζετο νὰ δύσῃ ἄνωθεν τοῦ Καράκιου. Ὡστε μετὰ τόσους φόβους τῆς θαλασσινῆς τρικυμίας, ἅμ' ἔφθασα εἰς τὸ σαράγι ἐμπροσθεν καὶ ὀλίγον ἀπέρασα ἔτι, ἐκρημνίσθη καὶ ἐχάθη ἡ σελήνη, ἐν ταυτῷ δ' ἐπαυσεν ἡ μεγίστη φουρτούνα καὶ ἐγὼ εὐρέθην διεσωμένος.

Φίλτατε, ἐξήγει. Ἐγὼ μετὰ τοῦτο περισσότερον ἔλαβον ἐνθουσιασμόν. Ἐλαβον τὸ πρᾶτιγόν μου, συνεκοινώνησα τοῖς ἐν Ζέμονι ἀδελφοῖς, ἀλλ' ἐκ μᾶς διακηρύξεως τοῦ Α. Ὑψηλάντου τοὺς εὗρον εἰς τρία κόμματα διηρημένους, Ἑλληνας, Βλάχους καὶ Βουλγάρους. Ἡ ἐπιγραφή τῆς διακηρύξεως τοῦ Ὑψηλάντου ἀνεφέρετο μόνον πρὸς τοὺς Ἑλληνας λέγουσα: «Ἀνδρεῖοι Ἀρχηγοὶ τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων! Ναί, ὦ Ἑλληνες» καὶ ἀλλαχοῦ. Ταῦτα λοιπὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ἔφερον εἰς δυσαρέσκειαν τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Βλάχους καὶ τέλος πάντων ἐκ τοῦ μηδενὸς τούτου ἐπροξενήθη ἡ μεταξὺ των διαίρεσις. Τὸ ἐγνώρισα, εὗρον καὶ τὰς πηγὰς καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὴν μεταξὺ των ἔνωσιν, οἱ δὲ κόποι μου δὲν ἀπεματαιώθησαν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐβιαζόμην καὶ νὰ προχωρήσω, διὰ ν' ἀποφύγω καὶ τὴν ἐκ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως ὑποψίαν καὶ τὴν ὅσῃν ὑποψίαν μοι ἔδιδον τὰ παρὰ τοῦ Α. Ὑψηλάντου καθ' ὥραν διαφόρως ἀκούσματα, πολὺ δὲ περισσότερον ἀφ' οὗ ἐπληροφορήθην ὅτι ἡ Αὐστρία μὲ δυσαρέσκειαν ἤκουσε τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐμίσει τοὺς Ἑλληνας. Ὅθεν καὶ ἀπεχώρησα, μ' ὅλον ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐθέλησε τότε νὰ μὲ κτυπᾷ ὀργισθεὶς μὲ τὰς ὑπερβολικὰς χιῶνας.

Ἐφθασα εἰς τὴν Πέσταν. Εὗρον κακεῖ τὴν διαίρεσιν, ἀλλ' οἱ Ἑλληνες ὡς πλείονες ἦσαν καὶ ἰσχυρότεροι. Μ' ἐβίασαν τοῖς ὁμίλῃσιν ἐπ' ἐκκλησίας, ἀλλὰ μὲ προσοχὴν ὅσον ἐνῆν καὶ εὐθὺς ἀπεχώρησα εἰς Λαϊμπάχ, συμβουλευθεὶς πρὸς πλείονά μου πληροφορίαν. Φθὰς ἐκεῖ ἐπαρουσιάσθη εἰς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὄντα τότε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸν εὗρον μὲ πνεῦμα πολλὰ τεταραγμένον. Ἀφ' οὗ μ' ἔκαμε μερικὰς ἐξετάσεις, πόθεν ἔρχομαι, ποῖος εἰμι καὶ ποῦ ὑπάγω, ὁ τελευταῖος του λόγος ἦτον «οἱ Ἑλληνες ἀκόμη δὲν ἔχουν ἱκανότητα» καὶ ν' ἀπέλθω, ὅθεν ἤλθον. Εὐθὺς λοιπὸν ἐπαλινδρόμησα

εἰς Πέσταν. Δὲν εἶπα ὅμως εἰς τινὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅσα φεύματα ἦσαν χρειώδη πρὸς ἐμφύχωσιν.

Εἰς τὴν Πέσταν δὲν ἤκουον ἀφ' ἐνὸς καλὰ τὰ πράγματα τοῦ Α. Ὑψηλάντου, ἀφ' ἑτέρου ἐφαίνετο ὅτι ἐδίδον ὑποψίας εἰς τὴν ἐκεῖ κυβένησιν, διὸ ἀπεχώρησα ἐκεῖθεν καὶ ἔφθασα εἰς Βιέννην. Ἐκεῖ ἐνεπυγχώθη, πλήν ἀφ' ἐνὸς τὰ κατὰ Ὑψηλάντου, ἀφ' ἑτέρου καὶ τὰ ἀτακτα κινήματα τὰ ἐκ τῶν νέων τῶν ὁμογενῶν, νὰ φροντίζουσιν δι' ἄλογα, ν' ἀπεράσουν εἰς Ὀγγαρίαν, νὰ συστήσουν ἱππικὸν κ.τ.λ. τοιαῦτα. Καὶ ταῦτα ἀναφανδὸν μὲ στενοχωρίαν κατέμεινα, ἀφ' οὗ καὶ εἰς τὴν Καπέλαν ὠμίλησα, συμβουλευθεὶς πολλάκις τῷ Στούρτσα καὶ πολλοῖς, ἀπεχώρησα διὰ τὴν Λίφειαν τὴν διακαινήσιμον ἐβδομάδα. Ἀλλ' ἡ λύπη τῆς ἐκπνεύσεως τοῦ ταμείου μου καὶ αὐτὴ συνηρομένη μὲ τὰς ἄλλας μὲ κατέθλιβον.

Προτοῦ ὅμως φθάσω εἰς Βιένναν, διελθὼν τὸ Μπουδέμι ὑπῆγον εἰς τὸν Μπουδεμίον Ἰ. Ανατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ φιλόφρονον. Αὐτὸς μ' ἐπληροφόρει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν νὰ νικήσουν, πλήν, μοι λέγει, νὰ τρέξης εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ μένης εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ τὸ πρῶτον θεμέλιον τῶν Ἑλλήνων εἶναι νὰ γίνῃ σύστημα. Τοῦτο θέλει κινήσει καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις εἰς τὴν ὑπὲρ Ἑλλάδος καλὴν σκέψιν κ.τ.λ. Καὶ τέλος πάντων, ὅταν ὑπῆγον τὴν τελευταίαν ν' ἀποχωρήσω «εἶθε, μ' εἶπεν, νὰ ἀκούσω ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀπέβαλε τὴν τυραννίαν της καὶ ν' ἀποθάνω μ' εὐχαρίστησιν».

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἔφθασα εἰς Λευφίαν, κατέμεινα ἐκεῖ ἄχρι τοῦ Ἰουνίου καὶ διὰ τὴν δι' ὅλον ἀχρηματίαν μου καὶ δι' ὅτι τὰ κατὰ τὸν Ὑψηλάντην μᾶς ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν. Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβροθήθην εἰς Λευφίαν ἐφημερεύον καὶ παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς, δὲν ὑπέφερον ν' ἀ<να>παύωμαι ἐκεῖ φιλοκερδῶς, ἀλλ' ἔχων μόνον ὀλίγα διὰ τὰ καθ' ὁδὸν ἔξοδα, διὰ δὲ τὰ ἐλλείποντα ἀπέρριψα τὴν κηδεμονίαν εἰς τὸν ὕψιστον, καὶ ἡνῶμην τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν φόβον τῆς Αὐστρίας κατήντησα διὰ τοῦ Μονάχου εἰς Τοσκάναν. Καὶ αἴφνης ἐπαρουσιάσθη πρὸς τὸν Ἰγνάτιον μεθ' ἡμέρας εἴκοσιν εἰς Πίζαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πλησίον Λιβόρνον νὰ καταβoαναβαίω καὶ νὰ προτρέπω εἰς τὸ νὰ ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόδια διὰ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ὁποίων εἶχον μεγίστην φροντίδα ὁ κὺρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος ὁ Πατρινὸς καὶ πολλοὶ εἰσέτι Ἕλληνες, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὴν ἐπιστάσιαν εἶχον διορίσειν ἐμὲ καὶ τὸν ἀπὸ Κατούνης Ἐπαμινόνδαν, νὰ τὰ μετακομίσωμεν διὰ τοῦ πλοίου.

Δὲν ἀπέρασαν πολλαὶ ἡμέραι, ἐφθάσαμεν μὲ σημαῖαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληναῖον εἰς τὴν Κερκύραν συστημένοι πρὸς τὸν Γεροστάτην. Ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια, ἡμᾶς δὲ δοκιμάζει ἐν μᾶς ἀποδιώξῃ. Μ' ὅλα ταῦτα μετὰ τοσαύτας παρακλήσεις μᾶς ἐδόθη ἡ εἵσοδος εἰς τὴν πόλιν περὶ δὲ πολεμοφοδίων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γρῦ. Ὅθεν καὶ οἶονε μὲ φύλακας διήγρομεν ἱκανὰς ἡμέρας ἐκεῖ καὶ κατασκόπους, περιο-

ρισμένοι, καὶ δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀπαλλάξωμεν τὰ πολεμοφόδια, ἀλλ' ἐγὼ μάλιστα ἐστερημένος πλέον ἐπώλησα καὶ τὰ ὑποκάμισά μου καὶ ὅλην μου σχεδὸν τὴν ἀποσκευὴν ἐκεῖ διὰ τὰ καθ' ἡμέραν ὑπέρογκα ἀναγκαῖα ἔξοδα. Ὡστ' ἂν δὲν ἐπροστατεούμην ἀπὸ τινος Ζανετάκην, τὸν ἐκεῖ τότε ρωσσικὸν πρόξενον, ἔμελλε καὶ νὰ φυλακισθῶ διὰ τοῦ τὸτ' ἐπισκόπου Κερκύρας.

Σημειώσατε ὁμῶς ὅτι, ὅσα δεινὰ εἶχον δοκιμάσει καὶ ἀλλαχόσε καὶ ἐκεῖ τότε, πληροφορούμενος εἰς Κερκύραν τὰς καθημερινὰς προόδους τῶν Ἑλλήνων ὅλα τὰ κατεφρόνονν πλήρης χαρᾶς ὢν, πλην δὲν μ' ἔδιδον οὐδὲ τὸ διαβατήριόν μου νὰ διαπλεύσω διὰ τὴν Ἑλλάδα. Μ' ὅλα ταῦτα ἐφιλοτιμήθη ν' ἀπατήσω τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, διὰ ν' ἀναχωρήσω. Καὶ δὴ συνεννοηθεὶς καὶ μετὰ τινων ἐξ Ὑδραίων, οἵτινες ἦσαν ὑπὸ φύλαξιν, τυχόντες φηγάδες ἐκεῖ ἐκ τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου, γυμνοὶ καὶ λιμώττοντες, δοὺς εἰς αὐτοὺς ἀνὰ ἓν ὑποκαμισόβρακον, ἐμβαρκαρίσθημεν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ Μανδοῦκι καὶ οὕτως ἀπηλλάγημεν μὲ πλοῖον Ἰθακίσιον κρυφίως. Ἀλλ' ὅσον ν' ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὴν Σκίηλην, ἔπεσον εἰς τὴν Χάριβδιν.

Τὴν ἐπερχομένην περὶ τὸ λυκανγὲς αἴφνης ἐπιπέσομεν μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὅστις κατὰ τὴν Τετάρτην ἐκείνην τῆς ἐβδομάδος, περὶ τὰς 25 ἢ 26 Αὐγούστου, λιμενίζόμενος εἰς Μοῦρτον, ἐξέπλευσε διὰ παλαιὰς Πάτρας. Ποῖος φόβος τότε! Μὲ τὸ ξυράφιον εἰς χεῖρας ἤμην ἔτοιμος νὰ καθαρίσω τὴν πολιάν μου, διὰ νὰ φθάσω καὶ ἴδω εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων μου. Μ' ὅλα ταῦτα ὅλα τὰ τυχόντα πλοῖα τὰ ἐπροσκόλουν, τὰ ἐξέταζον, τὸ ὅπερ, ἐν ᾧ διέπλεον ἐγώ, τόσον τὸ παρεῖδον, ὅσον καὶ ὡς νὰ τὸ ἐβδελύττοντο, ἕως ὅτου συνδιαπλεύσαντες, ἅμ' ἐφθάσαμεν πλησίον τῆς Κιαρέντσας, ἀπὸρροῦτος οὖτος, τὸν μὲν ἀπέπνευσεν εἰς τὰς Πάτρας, τὸ δ' ἡμέτερον πλοῖον ἔφερεν εἰς Μεσολόγγιον ἀβλαβέστατα.

Ἐξελθὼν εἰς Μεσολόγγιον μονοχείτων καὶ ἐνθουσιῶν εὗρον τοὺς κτὲρ Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, Ι. Καραντσᾶν, Καντακονζινὸν καὶ... περὶ τὰς 27 Αὐγ. τοῦ 1821 ἠρωτήθην ἐνθουσια-

4. Παρατηρήσεις - Σχόλια.

Χφ σ. 3:... ἀλλ' ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας εἰς τόσον ἐνθουσιασμόν ἔφθασα, ὥστε τῷ αὐτῷ ἔτει, κατὰ τὸν Ἰούλιον...συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ρέντη... ἀπέβην διαπλεύσας εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Κορίνθου Δοπρέναν, νὰ διενυνθῶ εἰς τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον διὰ πάσαν παρατήρησιν καὶ πληροφορίαν, οὐχ ἦττον καὶ ἐκτέλεισιν τῶν χρεῶν ἐνὸς ἀποστόλου τῆς ἑταιρίας...

Ἡ ἀποστολὴ αὕτη τοῦ Ἰωάσaph στὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, πὺ ἀπέβλεπε, ὅπως προκύπτει ἀπ' ὅσα γράφει καὶ σὲ ἄλλο μέρος τοῦ ὑπομνήματος, στὴν τόνωσιν τοῦ ἠθικοῦ τῶν κατοίκων, θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἐνταχθῇ στὰ πλαίσια μιᾶς γενικότερης προσπάθειας πὺ καταβάλλεται τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀπὸ τοὺς

ἀρχηγούς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Ἑταιρεία στὰ μέρη ἐκεῖνα, ἐξαιτίας τῆς τρομοκρατίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δὲν εἶχε σημειώσει ὡς τότε πρόοδο¹. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύουν: 1) Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀποστολὴ πραγματοποιήθηκε σχεδὸν σύγχρονα μὲ τὶς κινήσεις τοῦ Ἰωάννου Παπαρρηγοπούλου, διερμηνέα τοῦ Γενικοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου στὴν Πάτρα, γιὰ συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἀλῆ², πράγμα ποὺ φαίνεται νὰ ἐνθάρρυνε μιὰ παρόμοια δραστηριότητα τῶν Φιλικῶν· 2) ἡ πληροφορία ὅτι εἶχε προηγηθῇ συνεννόηση τοῦ Θεοχάρη Ρέντη μὲ τὸν σύμβουλο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ Φιλικὸ Ἀλέξιο Νοῦτσο³ καὶ 3) τὸ ὅτι ὁ Ἰωάσαφ κατὰ τὴν περιόδεα του στὰ μέρη ἐκεῖνα ἄλλαξε τὸ ὕφος τοῦ κηρύγματός του καὶ σχεδὸν ἀπροκάλυπτα ὑποδαύλιζε τὸ μίσος τῶν κατοίκων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐξ ἐκείνης τῆς ὥρας, γράφει, ἤλλαξα τὸ ἐπ' ἄμβωνος ὕφος καὶ ἐγύμναζον τὸ κατὰ ρήτορας σχῆμα τῆς εἰρωνείας, καθὼς καὶ εἰς τὰς ἐξομολογήσεις μετὰ τῆς ἀνηκούσης προσοχῆς καὶ πειθοῦς ἠῤῥα να τὰ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας πάθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ πάντοτε τοὺς ἐβεβαίον ὅτι ἐξ ἁπαντος ἐντὸς ὀλίγον θέλει μᾶς ἐλευθερώσει ἡ θεία πρόνοια...⁴

Χφ σ. 4: *Εἶδον ἕνα Ἀρχιερέα, τὸν Γρηγόριον, πιστότατον τοῦ τουρκικοῦ κράτους...*

Πρόκειται γιὰ τὸ μητροπολίτη Χαλκίδας Γρηγόριο Ἀργυροκαστρίτη, τοῦ ὁποίου ὅμως εἶναι γνωστὴ ἡ συνδρομὴ στὴν προετοιμασίᾳ τῆς ἐπανστασεως στὴν Εὐβοία καὶ ἡ πατριωτικὴ δράση του κατὰ τὴ διάρκειά της⁵. Ἡ ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Γρηγορίου ἐναντι τοῦ Ἰωάσαφ, ποὺ ἀποτελέσσει καὶ τὴν αἰτία γιὰ τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς τουρκόφιλου, ὀφειλόταν ἀσφαλῶς στὴ χρόνια τρομοκρατία, ποὺ εἶχε ἐπιβάλλει στὸ νησί ἡ ἀγριότητα τοῦ μεγαλύτερου ἀριθμητικὰ καὶ ἰσχυρότερου τουρκικοῦ στοιχείου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἄλλωστε στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες αἰτίες, ποὺ ἐμπόδισαν μεγάλο ἀριθμὸ Εὐβοέων νὰ μνηθοῦν στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία⁶.

1. Βλ. Χρ. Περραιβοῦ, Ἀπομνημονεύματα πολεμικά, τ. 1, Ἀθῆναι 1836, σ. 1. Πρβλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Λονδίνον 1860, σ. 12.

2. Βλ. τὴν ἐκθεση τοῦ Ι. Παπαρρηγοπούλου στοῦ Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 2, σ. 404-420.

3. Βυζαντίου, Ὑπόμνημα, σ. 3.

4. Βυζαντίου, ἑ.δ., σ. 3.

5. Βλ. Φ. Μιχαλοπούλου, Γρηγόριος Ἀργυροκαστρίτης καὶ ἡ Ἐπανάσταση τῆς Εὐβοίας, «Ἀρχ. Εὐβ. Μελετῶν», τ. 3 (1954), σ. 5-44.

6. Βλ. Κ. Γουναροπούλου, Ἱστορία τῆς νήσου Εὐβοίας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 215-221 καὶ Δ. Δεμερτζή-Σπ. Κοκκίνη, Τὸ Εἰκοσιένα στὴν Εὐβοία, Χαλκίδα 1962, σ. 9-10.

Χφ σ. 5: *Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἔφθασε γράμμα ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τοὺς ἐν Σκοπέλῳ προκρίτους...*

Δὲν γνωρίζουμε ποιοὶ ὑπέγραψαν τὴν ἐπιστολὴ ἐκείνη. Ὁ Κανδηλώρος γράφει¹, ἂν καὶ κάτι τέτοιο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, ὅτι τὴν πρόσκληση τὴν ἔκανε ὁ Χριστόδουλος Μπαλάνος. Πάντως ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐνέργειες τοῦ Μπαλάνου, ὅπως π.χ. ἡ φιλοξενία τοῦ Ἰωάσαφ στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ τελευταίου, ἡ κοινὴ ἀπόφασή τους γιὰ περιοδεῖα στὶς ἐκκλησίες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κασσάνδρας, ἡ εἰδοποίηση τοῦ Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν Μπαλάνο γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ του στὴν Θεσσαλονίκη, ὅταν φθάνη ἐκεῖ ὁ Ἰπατρος, ἐνισχύουν τὶς ὑποψίες μας ὅτι ὁ Θεσσαλονικὸς πρόκριτος γνώριζε πολὺ καλὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἂν δὲν ἦταν κιόλας μνημένος².

Χφ σ. 5: *...ἐκεῖ ἐπέτυχον καὶ τὸν Μεξικὸν Εὐάγγελον περιερχόμενον διὰ βοήθειαν νὰ τυπώσῃ βιβλία.*

Ἡ παρουσία τοῦ ἀποστόλου αὐτοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας στὴν Θεσσαλονίκη μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ. Ἔχουμε βέβαια στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση του στὸ Ἅγιον Ὅρος³, ὥστόσο δὲν γνωρίζαμε ὡς τώρα πότε καὶ μὲ ποιά ἰδιότητα πῆγε ἐκεῖ, πράγμα ποὺ καθιστοῦσε δύσκολο τὸν ταυτισμὸ τῶν προσώπων καὶ τῇ σύνδεσῃ τῶν γεγονότων⁴.

Ὁ γιὰ τὴν Εὐάγγελος Μεξικὸς ἦ Μεξικὸς — μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ συναντᾶται καὶ ὡς μεταφραστὴς δύο ἔργων τοῦ ἀββᾶ Φλερύ, ποὺ τυπώθηκαν τὸ 1814 στὴν Βενετία στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωαννίτη Νικολάου Γλυκῆ⁵ — κατὰγεται ἀπὸ τὴν Ἡπειρο. Στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία μνηθῆκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Λογάδη τὸ 1820 στὴν Κωνσταντινούπολιν⁶. Ἀπὸ ἓνα γράμμα τῶν ἐφό-

1. Τ. Κανδηλώρου, Φιλικὴ Ἑταιρεία, σ. 338.

2. Τὴν ἄποψη ὅτι ὑπῆρχε ὀργάνωση στὴν Θεσσαλονίκη, πολὺ πρὶν μεταβῇ ἐκεῖ ὁ Ἰπατρος, καὶ ὅτι πολλοὶ πρόκριτοι ἦταν μνημένοι στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία βλ. στοὺς Α. Βακαλοπούλου, Ἡ Θεσσαλονίκη κ.λ. σ. 34, Ι. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες ἀγωνιστὰι τοῦ 21, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 54. Πρβλ. καὶ Στ. Παπαδοπούλου, Ἰπατρος, σ. 159, ὑποσ. 3.

3. Βλ. Γ. Συμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὅρος, Ἀθῆναι 1903, σ. 174. Πρβλ. καὶ Βακαλοπούλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 561, καθὼς καὶ Ι. Μαμαλάκη, Διήγησις περὶ Ἀγίου Ὁρους ἐν καιρῷ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ΕΕΦΣΠΘ, τ. 7 (1957), σ. 230-231.

4. Βλ. Α. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας 1796-1832, 2η ἐκδόση, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 75, ὅπου ὁ Εὐάγγελος φέρεται ὡς ἀγνώστου ἐπωνύμου.

5. Ν. Δελιαλέη, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1948, σ. 214.

6. Φιλιήμονος, Δοκίμιον, τ. 1, σ. 398, Κανδηλώρου, Φιλικὴ Ἑταιρεία, σ. 322-323.

ρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (12 Ἰανουαρίου 1821) πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Εὐάγγελος εἶχε σταλθῇ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820 ὡς ἀπόστολος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας «εἰς τὰ μεταξὺ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἄκρα, ὅπου εἶναι ἀρκετῶν χωρίων ὁμογενεῖς μας, καὶ πόλεων, πάντη ἀνίδειοι τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος»¹. Στὶς περιοχὲς αὐτὲς ὁ Εὐάγγελος ἐμφανίζοταν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἰωάσαφ, ὡς ἐπιφορτισμένος μὲ τὸ ἔργο τῆς συλλογῆς χρημάτων γιὰ «νὰ τυπώσῃ βιβλία», ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ διάδοση τῶν ἰδεῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὄταν ὁ Ἰπάτρος ἐφθασε στὴν Θεσσαλονίκη εἰδοποιήθηκε νὰ παρουσιαστῇ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ. Τότε ἔλαβε ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο νὰ μεταβῇ στὸ Ἅγιον Ὅρος, γιὰ νὰ προετοιμάσῃ προφανῶς τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν σχεδιαζόμενη μετάβαση ἐκεῖ τοῦ Ἑμμανουὴλ Παπᾶ.

Οἱ πληροφορίες πὺ ἐχομε γιὰ τὴ δραστηριότητά του στὸ Ἅγιον Ὅρος τὸν παρουσιάζουν σοβαρὸ, ἐπιβλητικὸ («ἐξοχώτατον ἄρχοντα» τὸν ἀποκαλοῦν οἱ μοναχοί)² καὶ φλογερὸ πατριώτη. Μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἑμμανουὴλ Παπᾶ στὸ Ἅγιον Ὅρος³ καὶ ὅταν ἡ ἐπανάσταση εἶχε πιά ξεσπάσει, τὸν βρίσκουμε νὰ πολεμᾷ μὲ γενναιότητα ὡς ἀρχηγὸ χωριστοῦ σώματος. Μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβαση τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Χαλκιδικὴ ὁ Εὐάγγελος ἀποσύρεται στὴν Ὑδρα. Ἀπ' ἐκεῖ γράφει στὶς 13 Αὐγούστου πρὸς τοὺς «Ἐπιστάτας τῆς συνάξεως τοῦ Ἁγίου Ὅρους» γιὰ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ, ἐνῶ παράλληλα τοὺς υποδεικνύει τρόπους γιὰ τὴν προμήθεια σταριοῦ⁴. Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία μαρτυρία πὺ βρίσκω γιὰ τὸν Εὐάγγελο Μεξικὸ, γιὰτὶ ἀπὸ τότε χάνονται τὰ ἴχνη του καὶ τίποτε δὲν γνωρίζουμε γιὰ τὴν κατοπινὴ του τύχη.

Χφ σ. 5: ...ὅτι ὁ Ἀριστείδης μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς Πελιγράφει καὶ νὰ διενθυνηθῶ ἐκεῖ διὰ τῶν Σερρῶν.

Γιὰ πρώτη φορὰ γίνεται γνωστὸ ὅτι οἱ Φιλικοὶ τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν ἐνημερωθῇ σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ στὴν Σερβία ἀπὸ τὸν Ἰπάτρο, ὅταν ὁ τελευταῖος ἐφθασε στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1820⁵. Πιθανὸν ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ Ἰωάσαφ στὸ Βελιγράδι νὰ πάρθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ψαλῖδα νὰ συνοδεύσῃ τὸν Ἀριστείδη στὴν Σερβία.

1. Φιλῆμονος, ἔ.α., τ. 1, σ. 317.

2. Μαμαλάκης, Διήγησις, σ. 230-231.

3. Ὁ Ἑμμανουὴλ Παπᾶς ἐφθασε στὸ Ἅγιον Ὅρος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1821 (Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, σ. 546).

4. Μαμαλάκης, Νέα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς τὸ 1821, ΔΙΕΕ, τ. 14 (1960), σ. 487-488.

5. Γιὰ τὶς ἐπαφὲς τοῦ Ἰπάτρο μὲ προκρίτους τῆς Θεσσαλονίκης βλ. καὶ στοῦ Στ. Παπαδόπουλου, Ἰπάτρος, «Ἑλληνικά», τ. 16 (1958-1959), σ. 159.

Χφ σ. 6: ...διήλθον ἄχρι τοῦ Νῆσι, ὅχι ὕμως μ' ὀλίγον φόβον, δι' ὅτι ἐμάνθανον τὰ κατόπιν μου ἐρχόμενα φέρομανα καὶ χатσερίφια.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γεννιῶνται ὑποψίες ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ Τίκβες, τὸν ὁποῖον ἐνοχοποιοῦσαν γιὰ ἐπαναστατικὴ δραστηριότητα μαζί μὲ ἄλλους πατριῶτες τὰ ἔγγραφα ποὺ βρέθηκαν ἐπάνω στὸν παπὰ Ἀνανία Μαρκόπουλο καὶ κατασχέθηκαν κατὰ τὴ σύλληψή του στὴν Θεσσαλονίκη (ἀρχές Φεβρουαρίου 1821)¹, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ Βυζάντιο. Πραγματικὰ εἶναι τόσες πολλὲς οἱ συμπτώσεις, χρονικὲς καὶ τοπικὲς (σὲ σερβικὸ ἔδαφος βρίσκεται ὁ Ἰωάσαφ, ὅταν πληροφορηθῇ ὅτι καταδιώκεται ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές· στὴν Σερβία βρίσκεται τὴν ἴδια ἐποχὴ, σύμφωνα μὲ τὰ τουρκικὰ ἔγγραφα, ὁ ἐνοχοποιούμενος καὶ καταδικώμενος Ἰωσήφ), ὥστε νὰ θεωρηθῇ σχεδὸν βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ στίς δύο περιπτώσεις. Τὶς ὑποψίες μου αὐτὲς ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἀναφερόμενοι στὸ τουρκικὸ ἔγγραφο ἦταν κάτοικοι τῆς Θεσσαλονίκης ἢ κοντινῶν χωριῶν, μόνος ὁ Ἰωάσαφ φέρεται ὡς καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σερβία. Καὶ ἀκόμη ὅτι, ἐνῶ ὅλοι πιάστηκαν καὶ ἐκτελέστηκαν, ὁ Ἰωάσαφ μόνος ἀπ' ὅλους, ὅπως τουλάχιστο προκύπτει ἀπὸ τὸ παραπάνω ἔγγραφο, κατόρθωσε νὰ ἀποφύγῃ τὴ σύλληψη καὶ νὰ γλυτώσῃ. Ἐξάλλου δὲν φαίνεται ἀπίθανο ἀπὸ ἓνα παράκουσμα τὸ Ἰωάσαφ νὰ ἔγινε Ἰωσήφ.

Χφ σ. 6: *Αὐτοῦ εἶδον Ἀρχιερέα Μελέτιον, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου. Αὐτός, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐπιπλήξεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς ἐμέ (μ' ὄλον τοῦτο μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν κατέσφαξαν), ἔδωκέ μοι ὑποψίαν μὴ μὲ προδώσῃ.*

Ἐπίσκοπος Νίσσας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ὁ Μελέτιος. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Dusan Popović², τὸν ἐπίσκοπο αὐτὸν τὸν ἀπαγχόνισαν τὸ 1821 μαζί μὲ τὸν πρωθιερέα καὶ τρεῖς ἀκόμη ἐπίλεκτους πολῖτες στὴν Νίσσα, ἐπειδὴ ἐκδηλώθηκαν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Χφ σ. 6: ...ἔφθασα εἰς Πελιγράδι πρὸς τὸν Ἀρχιερέα.

Μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸ 1816-1826 ἦταν ὁ Ἑλληνας Ἀγαθάγγελος³. Κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο ὁ Ἀγαθάγγελος ἦταν ἀναγκασμένος νὰ συνεργάζεται μὲ τὸν Σέρβο ἡγεμόνα Miloš Obrenović, ὁ ὁποῖος ἀδιαφο-

1. Σχετικὸ ἔγγραφο δημοσιεύεται στοῦ Β α σ δ ρ α β έ λ η η, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, σ. 191-192.

2. D u s a n P o p o v i ć, Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων (σερβοκρ.), ἐκδ. 2α, Βελιγράδι 1937, σ. 19.

3. Κατὰ τὸν Μ. Χ α μ ο υ δ ό π ο υ λ ο (Πατριαρχικαὶ πινακίδες, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», τ. 2 (1881-1882), σ. 317) ὁ Ἀγαθάγγελος ὑπῆρξε μητροπολίτης Βελιγραδίου ἀπὸ τὸν Νοέμβριο 1815 ὡς τὸν Αὐγούστο 1825. Γιά τὸν Ἀγαθάγγελο βλ. ἐπίσης στοῦ D j o k o S l i-

ροῦσε γιὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Στὴ σερβικὴ ἱστορία ὁ Ἀγαθάγγελος εἶναι γνωστὸς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔλαβε μέρος στὴν ἔθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία ἀναγνώρισε τὸν Miloš ὡς ἡγεμόνα τῆς Σερβίας (6 Νοεμβρίου 1817). Διάδοχός του στὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τοῦ Βελιγραδίου ὑπῆρξε ὁ Ἀνθίμος (1827-1831), ὅταν ὁ πρῶτος ἔγινε μητροπολίτης Χαλκηδόνος (1825-1826) καὶ κατόπιν οἰκουμενικὸς πατριάρχης (1826-1830)¹.

Φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος βοήθησε, λόγῳ τῶν σχέσεων του, τὸν Ἰωάσαφ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα. Θεωρεῖται ἐπίσης πιθανὸ ὅτι ὁ Ἀγαθάγγελος γνώριζε τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καθὼς καὶ τὶς προηγούμενες προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Σέρβων στὴν προετοιμαζόμενη ἐπανάστασι².

Χφ σ. 6: ...καὶ μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Μήλοσι (μὴ ὄντος τότε ἐκεῖ) Γεωργάκη Κελέση καὶ ἄλλων ὁμιλήσαμεν πολλὰ περὶ ἑταιρείας.

Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ποὺ ζοῦσαν καὶ δροῦσαν στὸ περιβάλλον τοῦ Miloš Obrenović ξεχωριστὴ θέση κατεῖχε ὁ Djordje Popović (Γεώργιος Πόποβιτς), ὁ ἐπονομαζόμενος καὶ Κελέσης. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸν Γεωργιάδη Παπάζογλου ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ Κελέσης, μολονότι θεωροῦνταν τουρκόφιλος καὶ τὸν ὑποψιάζονταν ὅτι πρόδιδε μυστικὰ στοὺς Τούρκους, κατόρθωσε ἐντούτοις νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἡγεμόνα ὡς τὸ θάνατό του. Ὁ Miloš τὸν χρησιμοποιοῦσε ὡς διερμηνέα, ταμία καὶ μεσολαβητὴ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τὸν βεζίρη³. Δολοφονήθηκε ἀπὸ κάποιον δερβίση τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1825⁴.

Χφ σ. 7-8: ...διελθὼν τὸ Μπούδεμι, ἐπῆγον εἰς τὸν Μπουδεμίον Ἀνατολικὸν Ἀρχιερέα, ἄνδρα φιλογενέστατον, πεπαιδευμένον καὶ φιλόνηρον.

Ἐπίσκοπος Βούδας ἀπὸ τὸ 1790-1828 ὑπῆρξε ὁ Διονύσιος Παπαγιαννοῦσης-Πόποβιτς⁵. Στὴ θέση αὐτὴ ἀνῆλθε, ὅστερ' ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ αὐτο-

je p ĉ e n i é, Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (σερβοκρ.), τ. 2, Μόναχο 1969, σ. 333-334.

1. Χαμουδούλου, Πατριαρχικὰ πινακίδες, σ. 317. Βλ. καὶ Ζ. Μαθᾶ, Κατάλογος ἱστορικῶς τῶν πρῶτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς πατριαρχῶν, ἐκδ. 2α, Ἀθῆναι 1884, σ. 172-173.

2. D. Dakin, The Greek Struggle for Independence 1821-1833, London 1973, σ. 54.

3. Ὁ Ὁβρένοβιτς χρησιμοποιοῦσε συνήθως ὡς μεσολαβητὴ γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις του μὲ τοὺς Ἑλλήνες τὸν Γεωργάκη Ὀλύμπιο καὶ τὸν Ἀμπελακιώτη Γεώργιο Εὐαγγελίδη (Μ. Θ. Λάσκαρι, Ἑλλήνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας 1804-1830, Ἀθῆναι 1936, σ. 72-73).

4. Dušan Popović, Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων, σ. 261.

5. Στις 15 Αὐγούστου 1790 ὁ Διονύσιος ἐγκαινιάζει τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία τῆς Κοι-

κράτορα της Αυστρίας Φραγκίσκου Β', ό όποιος, θέλοντας νά δείξει την εύγνωμοσύνη του πρός τόν Διονύσιο γιά τή θετική βοήθεια τοῦ τελευταίου κατά τή διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Βελιγραδίου καί τήν κατάληψή του (1789) ἀπό τόν αὐστριακό στρατό ὑπό τόν ἀρχιστράτηγο Laudon, τόν διόρισε ἐπίσκοπο Βούδας.

Ὁ Διονύσιος καταγόταν ἀπό τά Σέρβια τῆς Δ. Μακεδονίας (γεννήθηκε στά 1750). Μαθήματα παρακολούθησε στήν Σχολή τῆς Κοζάνης, τῆς ὁποίας ἀργότερα ὑπῆρξε καί σχολάρχης. Στό μητροπολιτικό θρόνο τοῦ Βελιγραδίου εἶχε ἀνέλθει τό 1783. Γιός του εἶναι ὁ γνωστός δάσκαλος καί λόγιος Εὐφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς¹.

Χφ σ. 8: ... Καί ἀφοῦ τέλος πάντων ἐβροθήθην εἰς Λειψίαν ἐφημερεύων καί παρὰ τῆς φιλογενεστάτης ἐκείνης οἰκογενείας τοῦ Γ. Θεοχάρη χρηματικῶς...

Ὁ Γεώργιος Θεοχάρης, μετὰ τήν ἀπέλασή του ἀπό τήν Βιέννη γιά τήν ἀνάμιξη του στήν ἐπαναστατική κίνηση τοῦ Ρήγα, εἶχε μεταβῆ, ὅπως εἶναι γνωστό, μέ τήν οἰκογένειά του καί ἐγκαταστάθηκε στήν Λειψία. Ἐκεῖ ἀσχολήθηκε καί πάλι μέ τό ἐμπόριο καί ἀπέκτησε πλούτη καί ὄνομα².

Χφ. σ. 8: ...ἀλλά διὰ τόν φόβον τῆς Αὐστρίας κατήντησα διὰ τοῦ Μονάχου εἰς Τοσκάναν καί αἰφνης ἐπαρουσιάσθην πρὸς τόν Ἰγνάτιον ...νά καταβαναβαίνω καί νά προτρέπω εἰς τό νά ἐτοιμασθῶσι πολεμοφόδια διὰ τήν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἰωάσαφ γιά λόγους ἀσφαλείας δέν ἀκολούθησε τή διαδρομή πού συνήθως ἔκαναν οἱ νεαροί Ἕλληνες σπουδαστές (Λειψία-Βιέννη-Τεργέστη-Ἑλλάδα)³, ἀλλά μέσω τοῦ Μονάχου κατευθύνθηκε πρὸς τήν Τοσκάνη τῆς Ἰταλίας καί ἀπ' ἐκεῖ πρὸς τό Λιβόρνο. Στήν Πίζα συναντήθηκε μέ τόν ἐγκα-

μήσεως τῆς Θεοτόκου στήν Πέστη (Γ ρ. Γ ώ γ ο υ, Ἡ ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας ὁρθόδοξος ἐλληνική Κοινότης καί Ἐκκλησία, ΕΑ, τ. 4 (1883-1884), σ. 341).

¹. Γιά τόν Διονύσιο Πόποβιτς βλ. στοῦ Ι. Παπαδριανοῦ, Ἐνας μέγας Μακεδόνας ἀπόδημος: Εὐφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς, ἀνάπτυον ἀπό τόν τόμο «Πνευματικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατά τήν τουρκοκρατίαν», Θεσσαλονίκη 1972, σ. 111-116, ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία.

². Βλ. Γ. Λαῖου, Οἱ ἀδελφοί Μαρκίδες Πούλιου, ὁ Γεώργιος Θεοχάρης καί ἄλλοι σύντροφοί τοῦ Ρήγα, ΔΙΕΕ, τ. 12 (1957), σ. 214-215, 267-268. Γιά τήν ἀνάμιξη τοῦ Θεοχάρη στά ἐκκλησιαστικά πράγματα τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος τῆς Λειψίας βλ. στοῦ Σωφρονίου Λεοντοπόλεως, Ἀρχή καί σύστασις τῆς ἐν Λειψίᾳ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας «Ἐκκλ. Φάρος», τ. 6 (1910), σ. 5-15.

³. Βλ. σχετικά μέ τήν πορεία πού συνήθως ἀκολουθοῦσαν οἱ σπουδαστές στῆς Κ. Γαρίκα, Ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καί ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση, «Μνήμων», τ. 1 (1971), σ. 28-29.

τεστημένο ἐκεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1815 μητροπολίτη Ἰγνάτιο¹. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ συνάντηση ἦταν τυχαία. Ἡ παράταση ὅμως τῆς παραμονῆς τοῦ Βυζαντίου γιὰ μερικὲς ἡμέρες στὴν Ἰταλία καὶ ἡ χρησιμοποίησή του στὸ διάστημα αὐτὸ σὲ ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς (ἐπιστάσια κατὰ τὴ μεταφορὰ ὄπλων ἀπὸ τὴν Πίζα στὸ Λιβόρνο καὶ ἀργότερα στὴν Ἑλλάδα), καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περίοδο τόσο ἀμφίβολη, ἐνισχύουν τὴ γνώμη, ὅτι ὁ Ἰγνάτιος γνῶριζε ἀπὸ ἀσφαλῆ πηγὴ τὰ φρονήματα τοῦ Ἰωάσαφ. Ἀλλωστε ὁ Ἰγνάτιος διατηροῦσε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, στενὴ ἐπαφὴ τόσο μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὸ Μεσολόγγι ὅσο καὶ μὲ ὀπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ προκρίτους τῆς Πελοποννήσου², ἀπὸ τοὺς ὁποίουςμποροῦσε νὰ ζητήσῃ πληροφoρίες γιὰ τὸν Ἰωάσαφ.

Χφ σ. 8: *...περὶ τῶν ὁποίων εἶχον μεγίστην φροντίδα ὁ κύρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατρινὸς καὶ πολλοὶ εἰσέτι Ἕλληνες.*

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὶς εἰδικὲς ἐπιτροπές, ποὺ εἶχαν συσταθῇ σὲ διάφορες πόλεις τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ μεταφορὰ τῶν ἐθελοντῶν κ.λ. στὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἐπιτροπές αὐτές, στίς ὁποῖες ἐπικεφαλῆς ἦταν Ἕλληνες γνωστοὶ γιὰ τὸν πατριωτισμὸ τους, εἶχαν ὡς ἔργο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὴ μέριμνα γιὰ τὴν ἀσφαλέστερη συγκέντρωση τοῦ ὀπλισμοῦ καὶ τὴν προώθησή του (στίς ἐστίες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ἑλλάδα. Τέτοιες ἐπιτροπές ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Πίζα καὶ τὸ Λιβόρνο, ὅπου «τὴν μεγίστην φροντίδα εἶχον ὁ κύρ Ἰγνάτιος, Ἀλέξανδρος Πατρινός», στὴν Βενετία μὲ ὑπεύθυνον τὸν κόμη Δὲ Ρώμα καὶ στὴν Γένουα μὲ τὸν Νικόλαο Πετροκόκκινου³.

Χφ σ. 8: *...ἐφθάσαμεν μὲ σημαίαν Ἰονικὴν καὶ πλοῖον Κεφαληναῖον εἰς Κερκύραν συστημένοι πρὸς τὸν Γεροστάθην. Ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐμποδίζει μὲν τὰ πολεμοφόδια...περὶ δὲ πολεμοφοδίων νὰ μὴ λέγωμεν οὐδὲ γοῦ...*

Γιὰ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ εἶχαν ἐνημερωθῇ σχετικὰ οἱ ὀπλαρχηγοὶ στὸ Ἀνατολικὸ (Αἰτωλικό), ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τους τῆς 24 Αὐγούστου 1821 πρὸς τοὺς ἐφόρους: «Προσμένομεν καὶ μουνιτζιόνας ἀρκετὰς ἀπὸ Κορφούς, ἔγραφαν, τὰς ὁποίας οἱ Ἀγγλοὶ ἐκεῖ ἐκράτησαν δι' ἀλόγους αἰτίας, πλὴν ἐφημέρους ὡς ἐλπίζομεν...»⁴.

1. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰγνατίου στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸ 1815 ὡς τὶς παραμονὲς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως βλ. στοῦ Ε. Πρωτοψάλτη, Ἰγνάτιος μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828), Ἀθῆναι 1959, σ. 150 κ.έ. Βλ. ἐπίσης Γ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς καὶ ἔγγραφα τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1958, σ. 27-28, passim, ὅπου σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ ὄπλων στὴν Ἑλλάδα.

2. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 189.

3. Βλ. Λαφοῦ, Ἀνέκδοτες ἐπιστολὲς, σ. 27, 216, 250.

4. Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου, τ. 5, τευχ. 2 (1965) σ. 15, ἔγγρ. 294.

Έξάλλου γιά τήν ίδια υπόθεση ό Μαυροκορδάτος έγραφε τήν 13 Σεπτεμβρίου 1821 άπό τό Μεσολόγγι πρós τόν Παναγιώτη Στεφάνου στήν Ζάκυνθο: «...Δέν θέλω νά χάσω τήν παρούσαν άρμοδιάν περίστασιν χωρίς νά σ' αναφέρω περί μιās αναγκαιοτάτης τοῦ γένους υποθέσεως. Έν πλοίον, φορτωμένον μέ διαφόρους πολεμικάς άποσκευάς, έστάλη άπό Λιβουρνον δι' έδω κατ' ευθείαν· άλλ' ήναγκάσθη κατά δυστυχίαν, άπό άνιδεότητα τής άληθοῦς καταστάσεως τών ένταῦθα πραγμάτων¹, νά περάση άπό Κέρκυραν όθεν πληροφορηθέν τά πράγματα νά διευθυνθῇ, δι' όπου ήτο καλλίτερον· υπῆγε δέ συστημένον πρós τούς εκεί κυρίους Μόστραν καί Γεροστάθην, παρ' ών πληροφορηθέν καί θελήσαν νά κινήσῃ, έμποδίσθη διά τήν σημαίαν του, ήτις, καθό άγγλική, είναι έμποδισμένη νά φέρῃ έφόδια πολεμικά εις τούς δυστυχεῖς Γραικούς· τό δέ πρᾶγμα είναι έμποδισμένον εκεί, καί αναγκάζόμεθα, πλησίον έχοντες τ' αναγκαία, νά στερούμεθα καί ν' άμχανώμεν. Εἴμεθα δέ, κατά τής διοικήσεως τās διαταγās, υπόχρεοι, άν θέλωμεν νά λυτρώσωμεν τό ρηθέν πρᾶγμα, νά καταβάλωμεν μίαν μεγάλην ποσότητα, δι' έγγύησιν ότι τό θέλωμεν υπάγει εις Λιβουρνον, όπου, άφ' οῦ φθάσῃ, νά δυνηθώμεν νά τό μετακομίσωμεν ένταῦθα. Βλέπετε, πόσαι δυσκολίαι άνυπέρβλητοι συντρέχουν, αί όποίαι κάμνουσιν εις τās παρούσας περιστάσεις άδύνατον τήν άπελευθέρωσιν καί χρῆσιν τών αναγκαιοτάτων τούτων πραγμάτων. Όθεν ως αγαθός πατριώτης, πρακτικός τών τοιούτων τής διοικήσεώς σας περιπλοκών, καί σχέσεις μεγάλας καί δυνατάς έχων καί διά τό πολιτικόν καί διά τό κοινωνικόν σου έπάγγελμα, δέν άμφιβάλλω, ότι θέλεις πληροφορηθῇ, θέλεις προσπαθήσει νά κάμῃς ό,τι δύνασαι, καί θέλεις εύρεῖ τόν τρόπον τής άπελευθερώσεώς του, τό όζοιον νά μέ είδοποιήσης τάχιστα...»².

Τήν έπιστολή αυτή φαίνεται ότι έγραψε ό Μαυροκορδάτος πρós τόν Στεφάνου, άφοῦ πληροφορήθηκε τά σχετικά άπό τόν Ίωάσαφ, ό όποιος είχε στο μεταξύ φθάσει (27 ή 28 Αύγούστου) στο Μεσολόγγι.

ΑΣΤΕΡΙΟΣ Α. ΑΡΧΟΝΤΙΔΗΣ

1. Τήν περίοδο εκείνη πολύς τουρκικός στόλος παρέπλεε τή θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου. Βλ. σχετικές είδήσεις στο 'Αρχεῖον Μαυροκορδάτου, έ.ά., σ. 16.

2. Φιλήμονος, Δοκίμιον, τ. 4, σ. 456-457.

R É S U M É

Asterios A. Arhontidis, Ioasaf de Byzance (1773-1845), un apôtre de Filiki Etairia, et son action avant la Révolution.

Nos connaissances historiques concernant l'activité des membres de Filiki Etairia sont limitées; spécialement, à ce qui concerne le mouvement avant révolutionnaire des apôtres de Filiki Etairia à Macédoine. Maintes études considérables ont été écrites sur ce sujet. Pourtant le manque des détails est sensible. Ces derniers auraient pu éclaircir certains points sombres de cette période historique et contribuer positivement à la formation d'une image plus nette des fermentations révolutionnaires dans la région Macédonienne.

Le mémoire manuscrit, inédit, du moine-instituteur Ioasaf de Byzance, membre de Filiki Etairia qui est publié ici, offre des informations utiles sur le sujet ci-dessus.

Le rédacteur de ce mémoire Ioasaf de Byzance ou Therapianos, après avoir fini ses études à sa ville natale Therapia de Constantinople et plus tard à Chios près d'Athanase de Paros et Jean Tselepis, il se rend à Péloponnèse à 1808 où il offre ses services comme prédicateur et instituteur jusqu'à 1819, date à laquelle il est initié à Filiki Etairia. Comme apôtre de Filiki Etairia parcourt Sterea Hellas, les îles Salamina, Egina, Hydra, Poros, Eubée et Scopelos et en prêchant toujours il essaie de préparer les habitants à la Révolution.

Plus tard, le Juillet 1820, il va à Thessalonique et se met en contact avec les initiés de Filiki Etairia.

De Thessalonique il part pour Beograd chargé d'une mission spéciale. À Beograd il tombe victime d'une trahison; on le trahit au pacha Turc Marasli et il est obligé de partir en cachette pour l'Autriche. Il traverse Budapest, Laybach, Semlin (Zemoun), Vienne et il arrive à Leipzig, où il reprend ses fonctions de prêtre à l'église de St. Georges pour une courte période.

Peu après il descend en Italie et un peu plus tard, surveillant une cargaison d'armes, il s'embarque à Liborne pour se rendre en Grèce.